

I. STUDIA I MATERIAŁY

ZBIGNIEW JASIEWICZ
ALEKSANDER POSERN-ZIELIŃSKI
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza

STUDIA ETNOLOGICZNE NA UNIWERSYTETACH POLSKICH PO ROKU 1989

Etnologia w tytule tego artykułu oznacza oficjalną nazwę kierunku studiów uniwersyteckich w Polsce, potwierdzoną uchwałą Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego z dnia 23 kwietnia 1992 roku, wprowadzoną w miejsce wcześniej obowiązującej nazwy etnografia. Ten kierunek studiów swoim programem obejmuje zespół dyscyplin naukowych określanych jako „nauki etnologiczne”, w którym obok etnologii występuje również antropologia kulturowa czy społeczna, a także folklorystyka, studia nad sztuką ludową i nieprofesjonalną oraz etnomuzealnictwo. Celem artykułu jest przedstawienie sytuacji na tych uniwersytetach, które prowadzą w Polsce studia etnologiczne oraz zaprezentowanie informacji o programach i warunkach nauczania, sposobach przyjmowania na studia, liczbie studentów i doktorantów, stanie kadry nauczającej, o realizacji założonego przepisami profilu absolwenta, wreszcie o specyfice poszczególnych ośrodków¹.

Dodatkowym zadaniem tych rozważań jest próba odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie i stopniu na studia etnologiczne wpłynęła transformacja ustrojowa realizowana w Polsce od roku 1989. Czy miała ona zasadniczy wpływ na ich obecny kształt, czy też zaobserwowane zmiany wynikają po prostu z naturalnego procesu adaptacji tej dyscypliny do zmieniającego się otoczenia

¹ Autorzy korzystali m.in. z materiałów przygotowanych przez instytuty i katedry etnologii dla celów akredytacji kierunku etnologia dokonanej przez Uniwersytecką Komisję Akredytacyjną i Państwową Komisję Akredytacyjną, a także z informatorów opracowanych przez poszczególne ośrodki oraz z dodatkowych informacji uzyskanych bezpośrednio od kierowników placówek etnologicznych.

społeczno-kulturowego w naszym kraju i nowych trendów interpretacyjnych w światowej humanistyce i naukach społecznych. Nie uprzedzając wniosków końcowych, już teraz można stwierdzić, że studia te, wprawdzie przekształcające się po roku 1989, stanowią również kontynuację długich dziejów nauczania etnologii na uniwersytetach polskich.

Ich początki sięgają połowy XIX wieku, kiedy to w roku akademickim 1851/52 profesor geografii i poeta Wincenty Pol zaczął prowadzić wykłady z etnografii na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Odrębne studia etnologiczne stały się jednak możliwe dopiero po powołaniu uniwersyteckich katedr etnologii: pierwszej na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie w roku 1910, kierowanej przez Stanisława Ciszewskiego, i następnych, na Uniwersytecie Poznańskim w roku 1919, zajętej przez Jana Stanisława Bystronia, z kolei dwóch katedr na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, w roku 1925 obsadzonej przez Jana Stanisława Bystronia i w roku 1926 założonej dla Kazimierza Moszyńskiego. Rok później powstała Katedra Etnologii w Wilnie, której kierownikiem została Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa, a w roku 1934 dwie katedry na Uniwersytecie Warszawskim: Katedra Etnografii Polski prowadzona przez Cezarię Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczową (Zadrożyńska, Zamojska, 2002, s. 6) i Katedra Etnologii Ogólnej i Etnografii Obcej, którą objął Stanisław Poniatowski (Gładkowski, 2001, s. 32).

W roku 1926 ujednociono w Polsce charakter i formę dyplomów magisterskich studiów etnologicznych, określając je jako uzyskane z filozofii, z zakresu antropologii, etnografii z etnologią i prehistorii (*Rozporządzenie...*, 1927). W ten sposób podkreślono silnie związki etnologii z przyrodniczymi (biologicznymi) naukami antropologicznymi, co wywołało sprzeciw części uczonych, pragnących widzieć etnologię w sposób jednoznaczny w zespole nauk humanistycznych. W okresie II wojny światowej zamknięte zostały wszystkie polskie uniwersytety. Etnologii nauczano jednak potajemnie, ale oczywiście w bardzo ograniczonym zakresie, m.in. na Tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich w Warszawie, prowadzonym przez profesorów z Poznania i tajnym Uniwersytecie Warszawskim. Wykładano ją również na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie, założonym w roku 1940 w Londynie. Po wojnie, mimo dużych strat kadrowych i materialnych (zgony, ciężkie choroby i emigracja kilku profesorów), odbudowano te katedry etnologii, które istniały przed wojną, na uniwersytetach nadal znajdujących się w granicach państwa polskiego, i zaczęto tworzyć nowe placówki, początkowo jako katedry etnologii, później zamieniane na katedry etnografii.

Charakter studiów etnologicznych i ich programy zmieniały się w zależności od etapu rozwoju nauki, specyficznych zainteresowań ośrodków uniwersyteckich prowadzących edukację studentów etnologii i przekształceń zachodzących w życiu politycznym i społecznym Polski powojennej. Od lat 20.

do początku lat 50. XX wieku studia te realizowane były przede wszystkim w wyraźnych związkach z antropologią fizyczną i archeologią, w czym zbliżały się do klasycznego (amerykańskiego) modelu nauk antropologicznych. Począwszy od roku akademickiego 1950/51 nastąpiła likwidacja samodzielności etnologii jako kierunku studiów, który połączono z archeologią (Polski) i archeologią klasyczną (śródziemnomorską), tworząc w ten sposób jednolity dla całego kraju model studiów z zakresu historii kultury materialnej. Wzoru-jąc się na radzieckich dyrektywach, wzmocniono w ten sposób historyczny charakter etnologii, teraz określanej już tylko jako etnografia, którą w gruncie rzeczy zaczęto traktować jako naukę pomocniczą historii.

Poczynając od końca lat 50., a więc po przezwyciężeniu stalinizmu, zaczęto zwracać większą uwagę na znaczenie zagadnień społecznych. Wraz z reaktywacją socjologii przywrócono także samodzielność kierunkowi „etnografia”, który coraz bardziej zainteresowany problematyką współczesną zacieśniać zaczął swe związki z socjologią. Poczynając od lat 70. stopniowo zaczęto przywracać więzi etnologii z antropologią, ale już nie biologiczną, lecz kulturową i społeczną. Wyrazem tej tendencji stały się zmiany w oficjalnych nazwach placówek. Etnografia zastąpiona została znów etnologią, do której zaczęto dodawać i antropologię kulturową, podkreślając w ten sposób, iż polska etnologia chce czerpać inspiracje zarówno ze swego oryginalnego dziedzictwa badawczego minionych pokoleń, jak i z doświadczeń czołowych światowych ośrodków antropologicznej myśli. Dzisiaj część placówek uniwersyteckich prowadzących kierunek — etnologia (Warszawa, Poznań, Wrocław, Kraków) ma już nazwy dwuczłonowe: katedra (instytut) etnologii i antropologii kulturowej.

Ta dwoistość odzwierciedla jednak nie tylko nowy profil edukacji i badań, ale jest także związana z koniecznością respektowania ministerialnych przepisów określających arbitralnie nazwy dla poszczególnych kierunków nauczania. W takim oficjalnym rejestrze figuruje etnologia, natomiast nie ma antropologii kulturowej. Nie można więc byłoby kształcić tylko antropologów kulturowych, bowiem z punktu widzenia przepisów obowiązujących w Polsce nie ma takiego kierunku kształcenia. O wpisanie antropologii kulturowej na listę dyscyplin naukowych uznanych w Polsce i rozpoczęcie prac nad utworzeniem najpierw specjalizacji, a następnie kierunku studiów, jako pierwszy zaapelował w roku 1995 Krzysztof J. Brozi. W roku 2003 Komitet Nauk Etnologicznych PAN postanowił zwrócić się do władz z wnioskiem o oficjalne uznanie antropologii kulturowej za kierunek kształcenia uzupełniający dotychczasowy program studiów etnologicznych.

Nieoczekiwanie w nowej, demokratycznej Polsce znów pojawiła się inicjatywa osłabienia etnologii. Próbę likwidacji etnologii jako samodzielnego kierunku studiów i przekształcenia jej w specjalność w ramach studiów historycznych podjęła Rada Główna Szkolnictwa Wyższego w swej uchwale

z dnia 28 listopada 1991 roku. Jednakowoż zdecydowany opór środowiska etnologicznego, podobnie jak i przedstawiciele innych kierunków również tą niefortunną decyzją pozbawionych samodzielności (m.in. archeologii, historii sztuki i muzykologii), zapobiegł wprowadzeniu tej uchwały w życie.

Obecnie 5-letnie studia etnologiczne prowadzone są przez instytuty i katedry następujących uniwersytetów: 1. Instytut Etnologii Uniwersytetu Śląskiego, Filia w Cieszynie (od roku 1995); 2. Instytut Etnologii i Antropologii Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego; 3. Katedrę Etnologii Uniwersytetu Łódzkiego (od roku 1946, z przerwą w latach 1955–1961 oraz 1969–1972); 4. Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu (z przerwą w latach 1956–1957 i w roku akademickim 1970/1971); 5. Katedrę Etnologii Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu (od roku 1945, studia przerwane w 1953 roku i wznowione w roku 1999); 6. Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego; 7. Katedrę Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego (od roku 1946). Cztery placówki (w Łodzi, Poznaniu, Warszawie i Toruniu) działają w ramach Wydziałów Historycznych, Katedra w Łodzi usytuowana jest na Wydziale Filozoficzno-Historycznym, Katedra we Wrocławiu na Wydziale Nauk Historycznych i Pedagogicznych, natomiast Instytut w Cieszynie jest częścią Wydziału Etnologii i Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Śląskiego (od 1 września 2003).

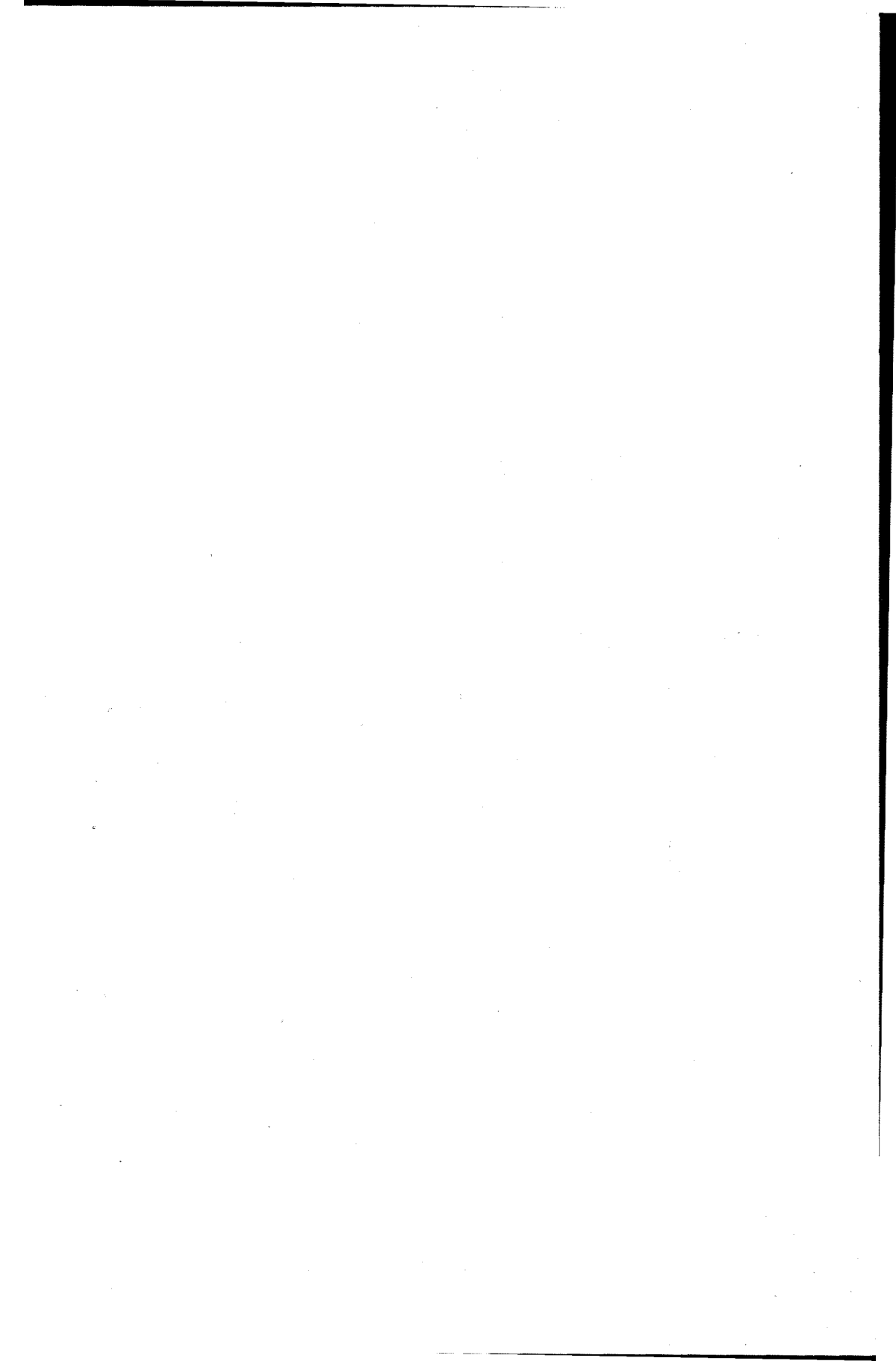
Dzisiejsze usytuowanie etnologii na wydziałach historycznych jest oczywiście spadkiem po okresie PRL-u i latach traktowania naszej dyscypliny jako typowo historycznej. Obecnie ta struktura organizacyjna niewiele ma wspólnego z profilem współczesnej etnologii, coraz bliższej studiom kulturowo-antropologicznym. Pod względem merytorycznym byłoby przecież bardziej zasadne, aby etnologia, jako dyscyplina wyrastająca z tradycji nauk humanistycznych, i antropologia kulturowa, mocno osadzona w naukach społecznych, mogły rozwijać się na wydziałach podejmujących zbliżoną tematykę, a więc przede wszystkim na wydziałach społecznych. Póki co tak jednak nie jest i niewiele zapowiada zmianę tej sytuacji.

Obok wymienionych katedr i instytutów kształcenie w zakresie etnografii prowadziła w okresie powojennym także Katedra Etnografii Ogólnej i Nauk Społecznych UJ w Krakowie (po roku 1956 przekształcona w Katedrę Etnografii Ogólnej i Socjologii), której cechą charakterystyczną było „łączenie problematyki etnograficznej z socjologiczną... zbliżone do kierunku reprezentowanego przez tzw. antropologię społeczną” (*Sprawozdania*, 1966, s. 758)².

² Pod kierunkiem prof. K. Dobrowolskiego, prof. A. Waligórskiego i prof. W. Kwaśniewicza uzyskało w niej w latach 1947–1974 dyplom magistra z zakresu etnografii 55 absolwentów (Kulesza-Zakrzewska, 1979, s. 6 i n.).

Oskar Kolberg (1814–1890)

Kształcenie prowadziła również nie istniejąca już dziś Katedra Etnografii na UMCS w Lublinie³. Wszystkie działające obecnie ośrodki, poza krakowskim i toruńskim, obok studiów dziennych prowadzą także studia wieczorowe lub zaoczne. Etnologia i antropologia kulturowa w ostatnich latach stała się popularna jako atrakcyjna dyscyplina kulturologiczna, dlatego też wykłady z tego zakresu zostały włączone do wielu kierunków studiów prowadzonych na wydziałach humanistycznych i społecznych (na socjologii, historii, archeologii, psychologii, filologii polskiej i neofilologiach obcych).

Etnologia pojawiła się także i na innych wydziałach, zalecana jako tzw. przedmiot „humanizujący” dla adeptów kierunków przyrodniczych i ścisłych. Specjalny status uzyskała etnologia na niektórych kierunkach pokrewnych stając się tam istotnym elementem kształcenia. Z taką sytuacją spotykamy się na studiach realizowanych m.in. przez Katedrę Historii i Etnologii Religii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Zakład Misjologii, Religiologii i Etnologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i Katedrę Etnokulturologii i Edukacji Regionalnej Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku. Należy tu zauważyć, iż mimo żywiłowego rozwoju po roku 1989 wyższych szkół niepaństwowych, żadna z nich nie zdecydowała się dotychczas na to, aby kształcić etnologów. Powody ku temu są zapewne co najmniej dwa. Po pierwsze kierunek ten nie należy do tych, które swą atrakcyjnością rynkową przyciągałyby tłumy kandydatów, po drugie zaś szczupłość środowiska profesorów etnologii w Polsce, przy wymogach ministerialnych określających tzw. minimum kadrowe dla samodzielnego kierunku kształcenia (co najmniej 3 samodzielnych pracowników naukowych na studiach licencjackich), utrudnia skompletowanie inicjującego zespołu dydaktycznego.

Źródła do opisu i analizy kształcenia etnologów, również z czasów nam najbliższych, są rozproszone i niełatwo dostępne. Kształcenie to tylko wyjątkowo stawało się przedmiotem refleksji i opracowania. Warto odnotować dwa ostatnio opublikowane, podobne w treści, artykuły J. Muchy (2002; 2003) oraz artykuł Z. Jasiewicza i A. Posern-Zielińskiego (2003), oparty zresztą na materiałach wykorzystanych w przedstawionym tutaj tekście. Ich wartość polega na informowaniu o studiach etnologicznych i antropologicznych w Polsce czytelnika spoza Polski. Artykuły J. Muchy, mające szerszy zakres, bo informujące o nauczaniu antropologii również w ramach socjologii, w odniesieniu do studiów etnologicznych korzystają jednak z niepełnych i niesprawdzonych danych.

³ Powołano ją jako Zakład Etnografii i Etnologii przy Wydziale Przyrodniczym w roku 1945, pod kierunkiem prof. J. Gajka. Rekrutację na kierunek etnografia wstrzymano w roku 1950, zajęcia trwały do roku 1953. W latach 1961–1967 ośrodek ponownie kształcił studentów pod kierunkiem prof. R. Reinfussa. W sumie wypromował 29 magistrów z zakresu etnografii (*Sprawozdania*, 1966, 761; Kulesza-Zakrzewska, 1979, s. 17 i n.).

Programy nauczania i ich realizacja

Programy nauczania na kierunku „etnologia” stały się porównywalne w skali Polski i ułatwiły studentom zmianę miejsca studiowania w wyniku „Uchwały Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego w sprawie określenia minimalnych wymagań programowych” z dnia 25 lutego 1999 (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej, nr 1, z dnia 26 kwietnia 1999, poz. 11), powtórzonej jako „Standardy nauczania dla kierunku etnologia” w roku 2002 (Dziennik Ustaw, nr 116, z 2002 roku). Określają one czas studiów na 5 lat (10 semestrów) i liczbę zajęć na około 2500 godzin, w tym 1260 godzin ujętych w standardach nauczania. Wyróżniono w nich trzy grupy przedmiotów: A. Przedmioty kształcenia ogólnego; B. Przedmioty podstawowe; C. Przedmioty kierunkowe oraz D. Praktyki terenowe lub/i muzealne, w wymiarze minimalnym 2 tygodni.

Do przedmiotów kształcenia ogólnego zaliczono: 1. historię filozofii i filozofię kultury (60 godz.); 2. podstawy nauki o języku (30 godz.); 3. metodologię nauk społecznych z elementami logiki (60 godz.); 4. elementy historii i prahistorii (60 godz.); 5. przedmioty do wyboru (30 godz.); 6. języki obce (120 godz.) oraz 7. wychowanie fizyczne (60 godz.). Do przedmiotów podstawowych, tworzących rdzeń wykształcenia etnologicznego, zaliczono: 1. wstęp do etnologii (90 godz.); 2. historię etnologii (60 godz.); 3. metodykę badań etnograficznych i laboratorium danych empirycznych (150 godz.); 4. etnografię (kulturę ludową) Polski (60 godz.); 5. etnografię Europy (60 godz.) oraz 6. etnografię krajów pozaeuropejskich (60 godz.).⁴ Nowego znaczenia nabrało nauczanie historii etnologii (w tym także antropologii kulturowej i społecznej), którego zadaniem winno być ukazanie studentom nie tylko światowego wymiaru uprawiania naszej dyscypliny, ale również podkreślanie jej narodowej specyfiki (Jasiewicz, 2001, 10 i n.). Choć ten rdzeń etnologicznych studiów określony został 5 lat temu, to w istocie niewiele różni się on od „minimum programowego” z lat wcześniejszych. Dlatego też w opinii wykładowców, mimo wprowadzonych doń nowelizacji, nie przystaje on w pełni ani do profilu współczesnej etnologii, ani też do palących potrzeb dostosowania kształcenia do wymogów rynku pracy.

⁴ Lista przedmiotów podstawowych ze „Standardów...” różni się od zamieszczonej w „Wykazie podstawowych przedmiotów kierunkowych. Kierunek studiów: etnografia” Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego z roku 1986. Brakuje na niej „Teorii kultury” i „Sztuki ludowej” natomiast dodano „Metodykę badań etnograficznych i laboratorium danych empirycznych”. W programie z roku 1986 znacznie szerzej jednak potraktowano praktykę zawodową oraz ćwiczenia terenowe: „Praktyka zawodowa — 4 tygodnie; ćwiczenia terenowe — 10 tygodni, w tym 2 tygodnie międzyuczelnianego obozu etnograficznego; objazdy terenowe — 2 tygodnie”.

Przedmioty kierunkowe, tworzące ofertę specjalistyczną przedstawianą przez każdy etnologiczny ośrodek uniwersytecki, obejmują: 1. etnografię poszczególnych obszarów kulturowych świata (120 godz.); 2. metody interpretacji kultury (120 godz.) oraz 3. folklorystykę i sztukę ludową (120 godz.). Coraz większą wagę przywiązuje się do wykładów i ćwiczeń poświęconych współczesnej kulturze polskiej, a także tym zagadnieniom, które wiążą się z zachodzącymi procesami integracji europejskiej oraz postępującej globalizacji. W tym celu proponuje się studentom zajęcia omawiające kulturowe i społeczne problemy poszczególnych rejonów Europy, Wschodu, Ameryki i innych terenów świata. Studenci zostali zobowiązani, w zależności od realizowanych tematów prac magisterskich, do uczestniczenia w co najmniej czterech wykładach (120 godz.) z zakresu przedmiotów kierunkowych, a także w konwersatorium (60 godz.) i naturalnie w seminarium magisterskim (120 godz.). Obok przedmiotów obligatoryjnych, kończonych zazwyczaj egzaminem, prowadzone są zajęcia fakultatywne, wymagające zwykle zaliczeń.

Większość ośrodków prowadzi studia dwustopniowe, najpierw licencjackie, trwające trzy lata, następnie magisterskie, dwuletnie. W istocie jednak są to tylko dwa etapy jednolitych studiów etnologicznych, które ukończyć można, jeśli realizuje się program, po pięcioletnim cyklu nauki. Taki system wprowadzony został w latach 90. w wyniku oddolnych inicjatyw poszczególnych placówek, które dostosowywać zaczęły swoje programy do standardów Unii Europejskiej, choć reformy te nie miały umocowania prawnego. W Warszawie zróżnicowano studia etnologiczne, wprowadzając dodatkową rekrutację na drugi ich stopień, nazwany uzupełniającym. Warunkiem przejścia na drugi stopień jest uzyskanie co najmniej oceny dobrej ze studiów licencjackich i pracy dyplomowej oraz pozytywnego wyniku rozmowy kwalifikacyjnej. System ten premiuje studentów z dobrymi wynikami i zabezpiecza wysoki poziom absolwentów z dyplomami magistra, zapobiegając w ten sposób ujemnym skutkom kształcenia dużej liczby studentów, ale jednocześnie pozbawia tych, którzy nie kontynuują dalszych studiów z etnologii, szans na zdobycie pełnego wykształcenia uniwersyteckiego z tego zakresu. Na pierwszym etapie studiów dwustopniowych obowiązuje zaliczenie tzw. laboratorium dyplomowego, służącego przygotowaniu pracy licencjackiej. Natomiast na drugim etapie należy uczestniczyć przez cztery semestry w seminariach magisterskich, aby pod kierunkiem samodzielnego pracownika naukowego przygotować pracę magisterską. Od czasu wprowadzenia przed kilku laty tego dwustopniowego systemu zauważyć można podnoszenie się poziomu prac magisterskich, szczególnie w tych wypadkach, w których student podejmuje temat będący kontynuacją, rozwinięciem czy nawiązaniem do wcześniejszej opracowanej dysertacji licencjackiej. W sposób naturalny głębiej wchodzi w temat, poświęca mu więcej czasu, bardziej swobodnie formułuje swoje przemyślenia. Z kolei, nawet jeśli diametralnie zmienia tematykę swej rozprawy, i tak zdobyte wcze-

śniej doświadczenie pisarsko-analityczne w sposób wyraźny odciska się korzystnie na poziomie pracy magisterskiej. Liczba przedmiotów i godzin zajęć na studiach wieczorowych i zaocznych jest nieco mniejsza, a obowiązuje jednak realizacja wszystkich przedmiotów z grupy podstawowej i kierunkowej.

W poszczególnych ośrodkach w odmienny sposób realizuje się programy indywidualnego trybu studiowania. We wszystkich ośrodkach prowadzone są także studia równoległe, polegające na podjęciu, po pierwszym roku studiów podstawowych, kształcenia na drugim kierunku. Odbývają się one w dwojaki sposób. Po pierwsze obejmują studentów etnologii zainteresowanych uzupełnieniem wiedzy w zakresie innych dyscyplin, po drugie natomiast dotyczą studentów innych kierunków, którzy chcą poszerzyć swe wykształcenie o program oferowany przez etnologię. Trzeba powiedzieć, iż z każdym rokiem wzrasta tego typu zainteresowanie obejmujące nie tylko studentów pokrewnych kierunków, np. socjologii czy historii, ale także i takich dziedzin, które są dość odległe od etnologii, jak np. fizyka, prawo, ekonomia, różne filologie itp. Choć dotychczas studia na drugim kierunku nie są praktyką powszechną i nadal napotykać na poważne przeszkody natury organizacyjnej (np. brak większych sal wykładowych limituje wielkości grup), to jednak ich rosnąca popularność świadczy o konieczności dalszego ich upowszechnienia. Takie studia zajmują ważne miejsce w strategii specjalizacyjnej studenta. Z jednej strony pozwalają mu np. studiować zagadnienia pogłębiające i rozszerzające jego zainteresowania, z drugiej zaś umożliwiają studentom, bardziej pragmatycznie nastawionym i studiującym kierunki zorientowane na zdobycie konkretnego zawodu, podjęcie dodatkowych studiów zaspokajających przede wszystkim ich autentyczną pasję poznawczą. Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, a także kilka innych placówek, uczestniczą od roku 1995 w programie tzw. Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych (MISH), umożliwiających szczególnie zdolnym studentom na zdobywanie wiedzy w zakresie kilku dyscyplin społecznych i humanistycznych.

Od kilku lat wszystkie ośrodki przygotowują co roku informatory dla studentów o programach i zasadach studiowania. Opracowania te mają bardzo zróżnicowany stopień szczegółowości; jedne z nich obok krótkich, ogólnych informacji na temat przedmiotu zawierają także dosyć szczegółowe sylabusy wraz z informacjami bibliograficznymi, inne ograniczają się tylko do charakterystyki wykładu czy ćwiczenia, pozostawiając wykładowcom obowiązek dostarczenia studentom bardziej konkretnych danych na temat przebiegu zajęć i niezbędnych lektur. Na wyróżnienie zasługuje informator z lat 2002 i 2003 przygotowany przez ośrodek warszawski, który zarówno pod względem edytorskim, jak i treściowym jest biuletynem bardzo atrakcyjnym, czytelnym i poręcznym. Takie informatory służą zarówno studentom etnologii w lepszym zorientowaniu się w problematyce zajęć fakultatywnych, ułatwia-

jącym dokonanie trafnego wyboru odpowiedniego przedmiotu, jak i tym studentom z innych kierunków, którzy zainteresowani są tylko uczestniczeniem w wybranych zajęciach organizowanych przez placówki etnologiczne. Informatory te są także pożytecznym źródłem informacji dla kandydatów na studia, którzy dzięki nim mają lepszy wgląd w program nauczania i program badań i na tej podstawie mogą dokonać ostatecznego wyboru kierunku odpowiedniego dla swych zainteresowań.

Warunkiem prowadzenia kierunku studiów „etnologia” jest obecnie zatrudnienie w instytucie lub katedrze „co najmniej pięciu pracowników z tytułem profesora lub stopniem naukowym doktora habilitowanego, reprezentujących specjalności wchodzące w zakres danego kierunku studiów, w tym co najmniej trzech reprezentujących specjalności, z których uzyskiwane są dyplomy” (Uchwała Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego z 23 kwietnia 1992 roku oraz Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 28 marca 2002 roku, Dziennik Ustaw nr 55, poz. 480 z 2002 roku). W tym gronie zatem, obok etnologów, mogą to być przedstawiciele pokrewnych dziedzin (np. w sytuacji etnologii folklorystyki, etnomuzykologowie, historycy kultury, kulturoznawcy, socjologowie kultury, religioznawcy, filozofowie kultury itp.). Spośród siedmiu uniwersyteckich ośrodków kształcących dziś etnologów warunek ten spełnia pięć placówek (Warszawa, Poznań, Kraków, Łódź i Cieszyń). Pozostałe zobowiązane zostały do pilnego uzupełnienia liczby profesorów i doktorów habilitowanych. W takiej sytuacji znalazła się odbudowywana po latach Katedra Etnologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, która stopniowo stabilizuje się zarówno pod względem kadrowym, jak i programowym. W gorszej sytuacji znalazła się Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego, która w roku 2003, na skutek braków kadrowych, wynikających z tzw. luki międzypokoleniowej, wolnego postępu awansów naukowych i transferu niektórych pracowników do innych placówek, nie uzyskała akredytacji Państwowej Komisji Akredytacyjnej i utraciła prawo do naboru nowego rocznika studentów. Trzeba w tym miejscu zauważyć, iż przepisy określające wymóg posiadania aż pięciu samodzielnych pracowników naukowych na kierunku „unikatowym”, jakim jest etnologia, są poważną przeszkodą w rozwoju studiów etnologicznych na uczelniach, które takiej dyscypliny jeszcze nie mają. Uczelnie w niektórych regionach kraju (np. na Pomorzu Zachodnim, Gdańskim, Warmii i Mazurach, w Lubelskiem i Rzeszowskiem) nie mają możliwości uruchomienia etnologii, gdyż ewentualny transfer kadr z innych uniwersytetów mógłby zagrozić stabilności tych placówek. Tymczasem sytuacja kadrowa w grupie samodzielnych pracowników naukowych w zakresie nauk etnologicznych jest wysoce niezadowolająca, jeśli przyjąć za kryterium wytyczne ministerialne. Wówczas bowiem w 7 placówkach kształcących etnologów pracować powinno ok. 35 profesorów i doktorów habilitowanych z odpowiednich dziedzin, tymczasem jest ich tam obecnie 28 (tabl. I).

Tabl. I

Nauczyciele akademicki — profesorowie i doktorzy habilitowani w zakresie nauk etnologicznych na uniwersytetach polskich w roku 2003

Uniwersytet	Ogółem	prof. tytułami	prof. uniwersyteccy, docenci, doktorzy hab.	prof. emerytowani aktywnie wspomagający proces dydaktyczny	Pracownicy wspomagający (z innych ośrodków)
IEiAK UW Warszawa	9	2	2	2	3
IEiAK UAM Poznań	8	4	3	1	0
Kat. Etn. UMK Toruń	3	0	1	1	1
Kat. Etn. UŁ Łódź	8	1	4	1	2
IEiAK UJ Kraków	5	2	3	0	0
Inst. Etn. UŚ Cieszyn	5	2	2	0	1
Kat. Etn. UWrocław	5	0	2	1	2
Razem	43	11	17	6	9

Źródło: informacje uzyskane we wrześniu 2003 roku z instytutów i katedr etnologicznych.

Tabl. II

Prowadzący zajęcia na studiach etnologicznych z grupy pracowników tzw. „niesamodzielných” na uniwersytetach polskich w roku 2003

Uniwersytet	Ogółem	Adiunkci i wykładowcy ze stopniem dr	asystenci	Doktoranci prowadzący zajęcia
IEiAK UW Warszawa	15	10	2	3
IEiAK UAM Poznań	26	14	0	12
Kat. Etn. UMK Toruń	5	3	1	1
Kat. Etn. UŁ Łódź	16	7	4	5
IEiAK UJ Kraków	12	8	0	4
Inst. Etn. UŚ Cieszyn	16	5	4	7
Kat. Etn. UWrocław	17	10	0	7
Razem	107	57	11	39

Źródło: informacje uzyskane we wrześniu 2003 roku z instytutów i katedr etnologicznych.

Właśnie dlatego inicjatywy zakładania nowych katedr etnologii są z góry skazane na niepowodzenie. Szczególnymi wyjątkami w tym względzie jest oczywiście przykład Cieszyna, który spełnił warunek minimum kadrowego oraz etnologii toruńskiej, nie spełniającej tych wymogów. Należy w tym miejscu wspomnieć, iż najnowsze przepisy ministerialne wyeliminowały z tzw. minimum kadrowego tych pracowników samodzielnych, którzy pracują jednocześnie na dwóch uczelniach. Mogą oni nadal swą wiedzą wspierać słabsze placówki, ale nie mogą być zaliczani do zespołu dającego uczelni uprawnienia do prowadzenia kierunku studiów, doktoryzowania czy prowadzenia przewodów habilitacyjnych. Stan zatrudnienia samodzielnych pracowników nauki mających pełne uprawnienia akademickie, ale także i to, czy pracują oni na jednym czy na dwóch etatach, wpływać oczywiście musi na intensywność ich kontaktów ze studentami, liczbę prowadzonych przez profesorów wykładów, wielkość grup seminariów magisterskich i dostępność konsultacji. Tam, gdzie profesorowie—„goście” pojawiają się np. tylko na dwa dni w tygodniu, są oni przeciążeni obowiązkami i z natury rzeczy mniej mogą poświęcić czasu studentom. Różna także w instytutach i katedrach jest liczba prowadzących zajęcia z grupy pracowników tzw. „niesamodzielnych” (tabl. II).

Poszczególne ośrodki etnologiczne różnicuje ponadto sposób realizacji przedmiotów „kierunkowych” oraz typ i zawartość tematyczna zajęć fakultatywnych, zwykle opartych na pracach badawczych prowadzonych przez wykładowców tych kursów. W zależności od profilu zainteresowań naukowych prowadzących nauczanie koncentruje się ono na wybranych regionach Polski i Europy albo też wybiórczo upowszechnia wiedzę na temat różnych obszarów kulturowych innych kontynentów (np. Ameryki Łacińskiej w Poznaniu czy Azji w Warszawie); raz kładzie większy nacisk na folklorystykę (np. w Cieszynie), to znów na sztukę ludową i nieprofesjonalną, czy też na współczesną kulturę popularną; w jednych ośrodkach więcej uwagi skierowuje się na zagadnienia teoretyczne, w innych na dobre opanowanie metodyki badań terenowych. Największy nacisk na sprawy regionu bliskiego położeniu ośrodka kładzie niewątpliwie cieszyńska etnologia, w zrównoważony sposób traktuje kwestie polskie i analizę kultur pozaeuropejskich ośrodek poznański i warszawski, spory nacisk na interpretację współczesnej kultury w jej nowych formach, wyrastających jednak często z dawnych wzorców, kładzie etnologia krakowska, natomiast w Łodzi dużą uwagę poświęca się problemom etnologii wielkiego miasta oraz zagadnieniom związanym z antropologią wizualną. Największy nacisk z kolei na dobre przeszkolenie studenta w zakresie metodyki i zdobycie osobistych doświadczeń w zakresie badań terenowych kładzie się w Warszawie, natomiast w Poznaniu sporą uwagę programy edukacji poświęcają najnowszemu prądowi antropologicznemu. W Cieszynie wreszcie studenci w najszerszym zakresie mają okazję zapoznać się w trakcie studiów z problematyką folklorystyczną. Tak więc mimo pewnego wspólnego mianownika w edukacji

etnologii, wynikającego z kanonu ministerialnego oraz dosyć jednorodnej sytuacji polskiej etnologii, wyrastającej z tożsamyh tradycji, każdy z ośrodków zachowuje w sposób naturalny swą specyfikę odzwierciedlaną zarówno w podejściach badawczych, jak i sposobie realizacji programu nauczania.

Transformacja ustrojowa po roku 1989 ostatecznie zamknęła długi okres powojennych dziejów, w którym uczelnie państwowe, obok edukacji, były także narzędziem indoktrynacji ideologicznej. Wprawdzie specjalne placówki służące tym celom w postaci tzw. katedr marksizmu-leninizmu zostały zlikwidowane po roku 1956, to jednakże w programach studiów nadal znajdowały się obligatoryjne wykłady z filozofii marksistowskiej czy ekonomii politycznej socjalizmu i kapitalizmu. W programach nauczania dbano o to, aby nie poruszać „zakazanych” tematów, choć trzeba przyznać, iż obszary objęte tabu stopniowo zawężały się. Należały do nich głównie sprawy dotyczące najnowszej historii, stosunków polsko-radzieckich, krytyki działań partii komunistycznych, polemik z marksizmem lub rewizji marksizmu oraz, w zakresie najbardziej interesującym etnologów, szereg kwestii etnicznych, przede wszystkim takich jak problematyka mniejszości żyjących w Polsce, polskiej diaspory na Wschodzie, problematyki żydowskiej, ukraińskiej czy niemieckiej.

Nowa „Ustawa o szkolnictwie wyższym” z dnia 12 września 1990 roku, która nie objęła szkół wyznaniowych, stanowiła, że szkoły wyższe w Polsce „działają na zasadzie wolności badań naukowych, wolności twórczości artystycznej i wolności nauczania”. Tak więc ustawa ta gwarantowała rzeczywisty pluralizm poglądów, przyczyniając się do kreowania atmosfery wolności w głoszeniu poglądów, na uczelniach wyższych. W ten sposób, co najmniej od strony formalnej, usankcjonowana została sytuacja (istniejąca w etnologii już wcześniej) umożliwiająca współistnienie w ramach poszczególnych ośrodków przedstawicieli różnych kierunków i orientacji charakterystycznych dla współczesnej etnologii i antropologii kulturowej.

Cechą charakterystyczną dla studiów etnologicznych był i nadal pozostaje bliski związek dydaktyki z działalnością badawczą prowadzoną w instytucie lub katedrze. Związek ten przejawia się w przekazywaniu przez nauczycieli akademickich własnych doświadczeń badawczych, a także we włączaniu studentów do badań prowadzonych w ośrodku. Zachowanie tej cechy w kształceniu nie jest obecnie łatwe ze względu na znaczny wzrost liczby studentów i obciążeń pracowników zajęciami dydaktycznymi. Nadal jednak jest to po części możliwe dzięki korelowaniu treści niektórych wykładów i innych zajęć z pracami naukowymi nauczycieli akademickich, a także w wyniku uczestnictwa studentów w zajęciach określanym mianem laboratoriów etnograficznych, powiązanych z pracami terenowymi ukierunkowanymi na zbieranie danych potrzebnych do projektów badawczych realizowanych przez pracowników.

Możliwość swobodnego przepływu studentów z jednych ośrodków do drugich, w cel nawiązania bezpośrednich kontaktów ze specjalistami, których

nie ma w rodzimej uczelni, zapewnić ma obecnie uruchomiony już ogólnopolski program wymiany studentów, tzw. „Most”, natrafiający jednak ciągle na przeszkody organizacyjne i finansowe. Jednakowoż dotychczasowe skromne jeszcze doświadczenia wskazują, iż taka wymiana jest pożyteczna, potrzebna i spotyka się ze sporym zainteresowaniem studentów. Pojawił się także postulat wymiany wykładowców pomiędzy ośrodkami, mający ożywić kontakty między uniwersytetami i wzbogacić ofertę dydaktyczną. Co ciekawe, idea ta zgłaszana już była przez etnologów polskich w roku 1926 (*Zjazd...*, 1927, s. 126). Ta słuszna myśl jest tu i ówdzie dzisiaj realizowana, ale nie nadano jej formy stabilnej, ograniczając się raczej do eksperymentów.

Co jakiś czas powraca także pomysł restytucji międzyuczelnianych obozów etnograficznych, tak dobrze funkcjonujących w latach 60. i 70. Mogłyby one zapobiec zamykaniu się w sobie poszczególnych placówek etnologicznych oraz dawałyby studentom niepowtarzalną okazję nawiązania kontaktów międzyośrodkowych. Wzrost liczby studentów w kraju oraz znaczne koszty, jakie organizacja takich obozów musiałaby za sobą pociągnąć, czyni tą inicjatywę niezwykle trudną do realizacji.

Ważną formą aktywizacji naukowej studentów, od dawna zresztą obecną na studiach etnologicznych, jest ich działalność w studenckich kołach naukowych, występujących w każdym z ośrodków kształcących etnologów. Koła naukowe organizują badania i wyprawy terenowe zarówno w Polsce, jak i poza krajem, w tym także na obszary pozaeuropejskie, przygotowują konferencje naukowe, wystawy fotograficzne i przeglądy filmów etnologicznych, inspirują pisanie przez studentów prac zamieszczanych w czasopiśmie naukowych i wydawnictwach seryjnych, wreszcie redagują własne czasopisma. Wśród nich wyróżnia się szczególnie pismo „Barbarzyńca”, posiadające ISSN, wydawane przez Koło Naukowe Etnologów z UJ oraz seria wydawnicza „Chata”, wydawana przez studentów warszawskich, a publikująca większe prace, będące rezultatem zespołowych badań terenowych. Bolączką większości kół naukowych jest brak przeznaczonych dla nich pomieszczeń, związany z trudnościami lokalowymi instytutów i katedr, a także bardzo skromne środki finansowe uczelni przeznaczone na wspieranie ich działalności.

Od połowy lat 90. we wszystkich ośrodkach prowadzących studia etnologiczne zastosowano punktowy system zaliczeń zajęć powiązany z Europejskim Systemem Transferu Punktów Kredytowych (ECTS). System ten, wprowadzony w krajach Unii Europejskiej w latach 80., umożliwił uniwersytetom polskim uczestnictwo w programie wymiany studentów Tempus (od roku 1996) oraz Sokrates/Erazmus (od roku 1999). Wymiana ta, która w ostatnich sześciu latach objęła ponad 100 studentów etnologii z Polski, wyjeżdżających przede wszystkim do uniwersytetów w Austrii, Danii, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Niemiec i Szwecji, stanowiła, obok wykładów zagranicznych profesorów wizytujących Polskę, prawdziwy przełom w otwarciu się na świat. System ECTS

umożliwił porównywanie studiów między poszczególnymi ośrodkami oraz przyczynił się do wzajemnej uznawalności zaliczanych zajęć w skali europejskiej.

Obok wspomnianych wyżej programów wymianie studentów służą także inne działania, związane z kontaktami bilateralnymi i multilateralnymi poszczególnych ośrodków i profesorów. Wspomnieć tu można m.in. program CEEPUS (Central European Exchange Programme for University Studies), w którym uczestniczy Instytut Etnologii UJ, mający jako partnerów ośrodki etnologiczne w Czechach, Słowacji, na Węgrzech i w Chorwacji.

Obok tradycyjnej formy hospitacji zajęć dydaktycznych wprowadzono także, od połowy lat 90., nowe formy kontroli i oceny wewnętrznej poziomu edukacji, jednakże, jak się zdaje, o ograniczonej dotychczas skuteczności. Jedną z nich jest anonimowa ocena zajęć wykładowców dokonywana przez studentów przy końcu semestru za pomocą anonimowej ankiety. Sondáže tego rodzaju nie wszędzie jednak prowadzone są systematycznie, gdyż działania takie napotykają na niezrozumienie ich sensu ze strony części nauczycieli akademickich. Do tej formy wypowiedzania ocen nie przekonani zostali również studenci, którzy, częstokroć nie informowani o rezultatach ankietowania, nie mogą dostrzec związku między wyrażonymi przez siebie uwagami a propozycjami zmian programowych i personalnych.

Po roku 1989 wprowadzono również zewnętrzną wobec poszczególnych kierunków studiów danej uczelni ocenę jakości kształcenia. Jej zadaniem jest udzielenie tzw. akredytacji, czyli świadectwa określającego poziom danej placówki w zakresie edukacji. Proces akredytacji to działania zmierzające do zgromadzenia informacji na temat programu, warunków i poziomu kształcenia po to, aby móc wydać orzeczenie o spełnianiu lub też niespełnianiu ustalonych wcześniej standardów edukacji. Instytuty i katedry kształcące studentów etnologii poddane zostały akredytacji już dwukrotnie. Po raz pierwszy kontrolę przeprowadzono w roku 2001, kiedy to akredytacja realizowana była przez Uniwersytecką Komisję Akredytacyjną, powołaną 31 stycznia 1998 roku przez Konferencję Rektorów Uniwersytetów Polskich. Oceny sytuacji w poszczególnych ośrodkach (tylko tych, które dobrowolnie do tego procesu przystąpiły) dokonały specjalnie powołane komisje składające się z profesorów etnologii, ale niezatrudnionych w wizytowanym ośrodku. Kontrolę przeprowadzono na podstawie „standardów akredytacji” przyjętych przez grupę ekspertów-etnologów na posiedzeniu w dniu 15 grudnia 2000 roku. Do akredytacji przystąpiło wówczas pięć instytutów i katedr: z Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i Uniwersytetu Śląskiego — Filii w Cieszynie. Cztery pierwsze placówki uzyskały akredytację na pięć lat, a ośrodek cieszyński na 2 lata. Akredytacja ta nie objęła dwóch ośrodków studiów etnologicznych, na Uniwersytecie Wrocławskim

i Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, bowiem nie spełniały one przyjętych w standardach koniecznych warunków akredytacji.

Po raz drugi akredytację przeprowadzono w roku akademickim 2002/2003, tym razem przez powołaną w dniu 1 stycznia 2002 roku, na mocy nowelizacji Ustawy o Szkolnictwie Wyższym z dnia 20 lipca 2001 roku (Dziennik Ustaw nr 85, z dnia 17 lipca 2001, poz. 924), Państwową Komisję Akredytacyjną. Jednym z pierwszych kierunków poddanych kontroli była etnologia. Tym razem wizytacje przeprowadzone przez zespoły Państwowej Komisji Akredytacyjnej, składające się z członka Komisji, działającego jako przewodniczący zespołu, przedstawiciela Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu oraz ekspertów powołanych spośród profesorów etnologii, objęły wszystkie instytuty i katedry kształcące w Polsce studentów etnologii. Akredytacja ta, w odróżnieniu od pierwszej, dobrowolnej, była obligatoryjna. Obydwie akredytacje miały nieco inny zakres i cele, zawsze jednak związane były z kontrolą jakości kształcenia dokonywaną w duchu podobnych praktyk realizowanych w krajach Unii Europejskiej. Jeśli pierwsza z nich, przeprowadzona przez ciało korporacyjne, jakim jest Konferencja Rektorów Uniwersytetów Polskich, miała na celu głównie sprawdzenie jakości kształcenia i ustalenie miejsca uczelni na rynku edukacyjnym, to druga, podjęta z mocy ustawy przez organ rządowy, ma charakter instytucjonalny, bowiem sprawdza także uprawnienia jednostki do kształcenia studentów i nadawania im dyplomów. Może służyć ponadto międzynarodowemu uznawaniu dyplomów i zawodowych kwalifikacji, co jest istotne w procesie integracji krajów europejskich oraz coraz większej mobilności studentów i nauczycieli akademickich.

Rola akredytacji, dla ośrodków kształcenia studentów etnologii, polegała na: 1. zwróceniu uwagi na znaczenie i poziom realizacji dydaktyki wśród prac wykonywanych przez instytuty i katedry; 2. uświadomieniu sobie konieczności stałej koordynacji prac nad nowelizacją programów kształcenia, w tym także nad tzw. minimum programowym, które, jak wszyscy to dzisiaj stwierdzają, powinno zostać gruntownie przekształcone i dostosowane do nowej sytuacji polskiej etnologii po roku 1989 i do aktualnych potrzeb rynku pracy absolwentów; 3. bliższym wzajemnym poznaniu przez przedstawicieli różnych ośrodków rozwiązań organizacyjnych i propozycji programowych mogących z powodzeniem znaleźć zastosowanie w innych placówkach⁵; 4. zidentyfikowaniu obiektywnych trudności i mankamentów w każdym ośrodku

⁵ Kontakty te osłabły po zaniechaniu Międzyuczelnianych Obozów Etnograficznych organizowanych przez ośrodek warszawski oraz zaprzestaniu działalności przez Podzespół Etnografii Zespołu Dydaktyczno-Naukowego Nauk Historycznych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, pracujący w drugiej połowie lat 80. Wyniki akredytacji przeprowadzonej przez Uniwersytecką Komisję Akredytacyjną stały się przedmiotem posiedzenia Komitetu Nauk Etnologicznych PAN, które odbyło się 30 listopada 2001 w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UW.

i wskazaniu tych słabych punktów władzom uczelnianym z zaleceniem ich usunięcia, i 5. ukazaniu stopnia zgodności między realizowanymi programami a przepisami i wytycznymi ministerialnymi.

W końcu tej części rozważań można stwierdzić, iż zmiany w programach studiów etnologicznych oraz w przebiegu ich realizacji po roku 1989 były następujące: wprowadzano na szeroką skalę do kształcenia treści z zakresu współczesnej antropologii społecznej i kulturowej; poszerzono zakres zajęć fakultatywnych; zastosowano punktowe rozliczanie zajęć realizowanych przez każdego studenta; rozszerzono obszar indywidualnego trybu studiowania; wprowadzono studia dwuetapowe (licencjackie i magisterskie), a następnie trzyetapowe (studia doktoranckie); zobowiązano doktorantów do prowadzenia zajęć, co w istocie doprowadziło do wyeliminowania asystentów; obniżono liczbę godzin ćwiczeń terenowych (ze względu na brak środków finansowych). Do zmian organizacyjnych należało także wprowadzenie nowych form kształcenia, takich jak studia wieczorowe i zaoczne, a także poddanie ośrodków etnologicznych kontroli zewnętrznej, sprawdzającej jakość kształcenia. Ważnym czynnikiem wywierającym wpływ na przebieg i charakter studiów było gwałtowne zwiększenie się liczby studentów, a więc tym samym konieczność przeorientowania studiów etnologicznych z pozycji kształcenia elitarnego na metody edukacyjne właściwe dla studiów masowych.

Studenci

Pod koniec 2001 roku liczba studentów etnologii w Polsce wynosiła 2372. Studiowali oni w siedmiu ośrodkach uniwersyteckich tj. w Cieszynie, Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Toruniu, Warszawie i Wrocławiu. Uczestniczyli w różnych formach studiów: dziennych, pięcioletnich studiach „ciągłych”, to znaczy nie wymagających poddania się odrębnej rekrutacji przy przejściu na wyższy, tj. magisterski etap studiów; dziennych studiach magisterskich „uzupełniających”, wyodrębnionych jako drugi etap i dostępnych po uzyskaniu licencjatu z etnologii i przeprowadzeniu oddzielnej rekrutacji (prowadzonych tylko na Uniwersytecie Warszawskim); studiach wieczorowych, w tym także na wieczorowych uzupełniających studiach magisterskich, istniejących znowu tylko w Warszawie oraz na studiach zaocznych (tabl. III). Wśród 1593 studentów studiów dziennych było w 2001 roku 1071 kobiet (67,2%), natomiast wśród 779 studentów studiów wieczorowych i zaocznych liczba kobiet wynosiła 518 (66,4%), co wskazywałoby na dość stabilną relację płci w obu tych kategoriach kształcenia oraz świadczyło o feminizacyjnej tendencji wynikającej zapewne z popularnego przekonania, iż studia humanistyczne bardziej odpowiednie są dla dziewcząt aniżeli dla chłopców. Dodatkową grupę studentów etnologii, wyłączonej z przedstawionej tu statystyki, stanowili stu-

Tabl. III

Studenci etnologii (bez obcokrajowców) w poszczególnych uniwersytetach w Polsce w roku 2001

Uniwersytet	Ogółem	Studia dzienne jednolite*	Dzienne studia ma- gisterskie uzupełnia- jące	Studia wie- czorowe i za- oczne jedno- lite*	Wieczorowe magisterskie studia uzupeł- niające**	Po ostatnim ro- ku studiów bez egzaminu dy- plomowego	Absolwenci z tytułem magistra
UŚ Cieszyn	362	261		101			27
UJ Kraków	212	212					21
Uniwersytet Łódzki	459	217		242			19
UAM Poznań	378	244		118		16	31
UMK Toruń	179	179					
UW Warszawa	497	164	36	192	64	41	41
UWr Wrocław	285	213		62		10	26
Razem	2372	1490	36	715	64	67	165

* Określenie „studia jednolite” oznacza możliwość studiowania albo przez pierwsze 3 lata, albo przez cały okres 5 lat studiów, bez oddzielnej rekrutacji.

** Określenie „studia uzupełniające” oznacza przyjmowanie na zasadach oddzielnej rekrutacji na drugi etap studiów magisterskich, po uzyskaniu licencjatu z etnologii, stosowane wyłącznie na UW.
Źródło: *Szkolnictwo wyższe: dane podstawowe*. Informator, Warszawa 2002.

Tabl. IV

Studenci etnologii/etnografii w Polsce (bez obcokrajowców) w latach 1989–2001

Rok	Ogółem	Studia dienne	Studia wieczorowe i zaoczne	Studia eksternistyczne	Absolwenci z tytułem magistra
1989	485	485			64
1990	497	497			77
1991	512	512			62
1992	545	545			52
1993	621	621			55
1994	921	891	30		47
1995	908	825	78	5	73
1996	1184	969	208	7	59
1997	1445	1115	330		73
1998	1676	1279	397		100
1999	1963	1426	537		110
2000	2209	1555	654		206
2001	2372	1593	779		165

Źródło: *Szkolnictwo wyższe: dane podstawowe*. Informator, Warszawa 1990–2002.

denci obcokrajowcy, których w roku 2001 było 25, w tym 12 kobiet (*Szkoły wyższe i ich finanse...*, 2002, 90, 146, 237, 274).

Trzeba w tym miejscu stwierdzić, iż liczba 2372 studentów etnologii u początków XXI wieku to liczba nieporównywalna z uprzednimi doświadczeniami w kształceniu adeptów naszego kierunku w całej dotychczasowej historii etnologii polskiej. Zaprzecza ona zdecydowanie dotychczasowemu obrazowi studiów etnologicznych jako kierunku przeznaczonego tylko dla bardzo nielicznej grupy studentów. Gwałtowny wzrost liczby studentów nastąpił od końca lat 80. a następnie szczególnie od roku 1992 i 1993. W roku 1989 było ich w całym kraju zaledwie 485 i kształcili się oni tylko w pięciu ośrodkach. Przyrost zatem w latach 1989–2001 był blisko 5–krotny, ale w stosunku do roku 1972, kiedy to na polskich uniwersytetach studiowało tylko 257 studentów etnologii, wzrost ten uznać można za ponad 9–krotny. W okresie 13 lat, które zostały wzięte pod uwagę, uniwersytety opuściło 1143 absolwentów etnologii z dyplomami magistra (tabl. IV). Było ich zatem dwukrotnie więcej w porównaniu z 539 absolwentami, którzy ukończyli studia w latach 1946–1974, a więc w okresie 29 lat. Liczby te są wiele mówiące, nawet jeśli dane przedstawione przez Główny Urząd Statystyczny nie są kompletne (B. Kopczyńska-Jaworska, 1975).

Zwiększenie się liczby studiujących w Polsce jest jednym z istotnych, a zarazem spektakularnych zjawisk związanych z transformacją ustrojową po roku 1989. Przyczyny tego zjawiska były wielorakie. Z jednej strony miały one charakter instytucjonalny. Władze państwowe, zaniepokojone jednymi z najniższych w Europie wskaźnikami scholaryzacji i wyższego wykształcenia, zniosły niskie limity przyjęć, a prawo do decydowania o liczbie studentów na poszczególnych kierunkach oddały teraz autonomicznym szkołom wyższym. Uniwersytety i inne uczelnie zachęczone zostały ponadto do poszerzenia grona studentów poprzez ministerialny system finansowania placówek wyższej edukacji uwzględniający, choć w niewystarczającym stopniu, liczbę osób studiujących. Jednocześnie zezwolono na otwarcie studiów płatnych w szkołach państwowych, którymi stały się studia wieczorowe i zaoczne. Miały one poszerzyć możliwości studiowania, a jednocześnie stać się źródłem dodatkowych (często niezbędnych) dochodów dla skromnych budżetów uczelni i wykładowców. Taką drogą zaczął kształtować się w Polsce rynek edukacyjny, na którym poszczególne szkoły wyższe (w tym także prywatne) starają się zająć korzystną dla siebie pozycję, i to nie tylko poprzez poziom dostarczanej wiedzy, ale również dzięki ułatwieniom procedur rekrutacyjnych i (niestety) obniżeniu wymogów studiowania.

Najbardziej jednak istotne przyczyny wydatnego zwiększenia się liczby studentów tkwią w zmianie stosunku społeczeństwa polskiego do wyższego wykształcenia. Stało się ono wartością uznawaną nie tylko jako dobro zbiorowe przez duże grupy społeczne i instytucje, a przede wszystkim przez pań-

stwo, ale jest również doceniane i pożądane przez rodziny rekrutujące się z wielu kręgów społecznych. Utrwała się przekonanie, iż wyższe studia są przepustką do lepszej przyszłości, że w większej mierze gwarantują absolwentom ucieczkę przed groźbą bezrobocia. Wykształcenie wyższe zachowało oczywiście swoją tradycyjną funkcję, jaką jest intelektualny rozwój jednostki i przygotowanie do pracy zawodowej, ale jednocześnie stało się w opinii społecznej ważnym etapem współczesnej enkulturacji, pozyskiwania kompetencji niezbędnych nie tyle do wykonywania konkretnego zawodu, ile do uzyskania możliwości swobodnego kształtowania swej profesjonalnej przyszłości. Skończyła się epoka sztucznie wywołanego rozziwmu między poziomem wykształcenia a zarobkami skutkująca tym, iż nierzadko w okresie realnego socjalizmu uposażenie robotnika w państwowej fabryce, kopalni czy PGR było, ze względów politycznych, wyższe aniżeli pensja profesora uniwersytetu. Ta wiara w moc wyższego wykształcenia, jako najlepszej gwarancji indywidualnego awansu, tłumaczy, dlaczego tak wiele rodzin i osób zdecydowało się na wielki wysiłek finansowy, aby pokryć koszty studiów płatnych, czy też, w przypadku studiów dziennych na państwowych uczelniach, zgromadzić środki na utrzymanie studenta w ośrodku akademickim.

Są to oczywiście uwarunkowania ogólne, którym podlegają także studenci etnologii. Jednakże wzrost popularności etnologii jako kierunku studiów podyktowany jest także innymi przyczynami, a mianowicie rosnącą atrakcyjnością etnologii jako tej dziedziny humanistycznej, która wprowadza studenta w bardzo szerokie spectrum spraw kulturoznawczych. Etnologia wraz z antropologią kulturową (społeczną) stała się dyscypliną wręcz podstawową w gronie nauk społecznych, a jej atrakcyjność uległa poszerzeniu w momencie, kiedy z wąskiej specjalizacji skoncentrowanej na kulturze ludowej, stała się nauką zajmującą się niemal wszystkimi aspektami współczesnego życia, od kwestii etnicznych poczynając, a na kulturze masowej i popularnej kończąc. Właśnie taka szeroka formuła studiów etnologicznych zaczęła przyciągać coraz większą liczbę młodych ludzi poszukujących kierunku studiów, który dałby im możliwie szerokie wykształcenie humanistyczne. W ten sposób studia etnologiczne przestały w istocie być studiami zawodowymi (jakimi pozostała np. archeologia czy psychologia), kształcącymi przyszłych naukowców, pracowników muzeów czy regionalnych animatorów kultury, a stały się specyficznym typem studiów kulturoznawczych, dostarczających ogólnej wiedzy, umiejętności i kompetencji antropologicznych, które okazać się mogą przydatne w wielu zawodach i na różnych stanowiskach pracy.

Proces poszerzania limitów miejsc dla kandydatów na studia postępował stopniowo. Od roku 1994, najpierw na Uniwersytecie Łódzkim, a nieco później na innych uniwersytetach, otwarto studia wieczorowe i zaoczne. Uproszczone także procedury rekrutacyjne. Jeśli na studiach dziennych nadal obowiązują egzaminy wstępne w formie ustnej, pisemnej lub testowej, to aby

dostać się na studia wieczorowe i zaoczne należy przejść rozmowę kwalifikacyjną lub być zakwalifikowanym na podstawie tzw. konkursu świadectw maturalnych. Informacje o studiach etnologicznych są dziś dla potencjalnych kandydatów bardziej dostępne aniżeli dawniej. Uzyskać je można na stronach internetowych uczelni, za pośrednictwem informatorów wydawanych przez poszczególne placówki, a także w ramach specjalnych akcji popularyzacyjnych prowadzonych przez uniwersytety, w trakcie których zainteresowani mogą spotkać się z pracownikami naukowymi, zwiedzić placówki, zobaczyć wystawy, słowem bliżej zapoznać się ze specyfiką i profilem wybranych studiów.

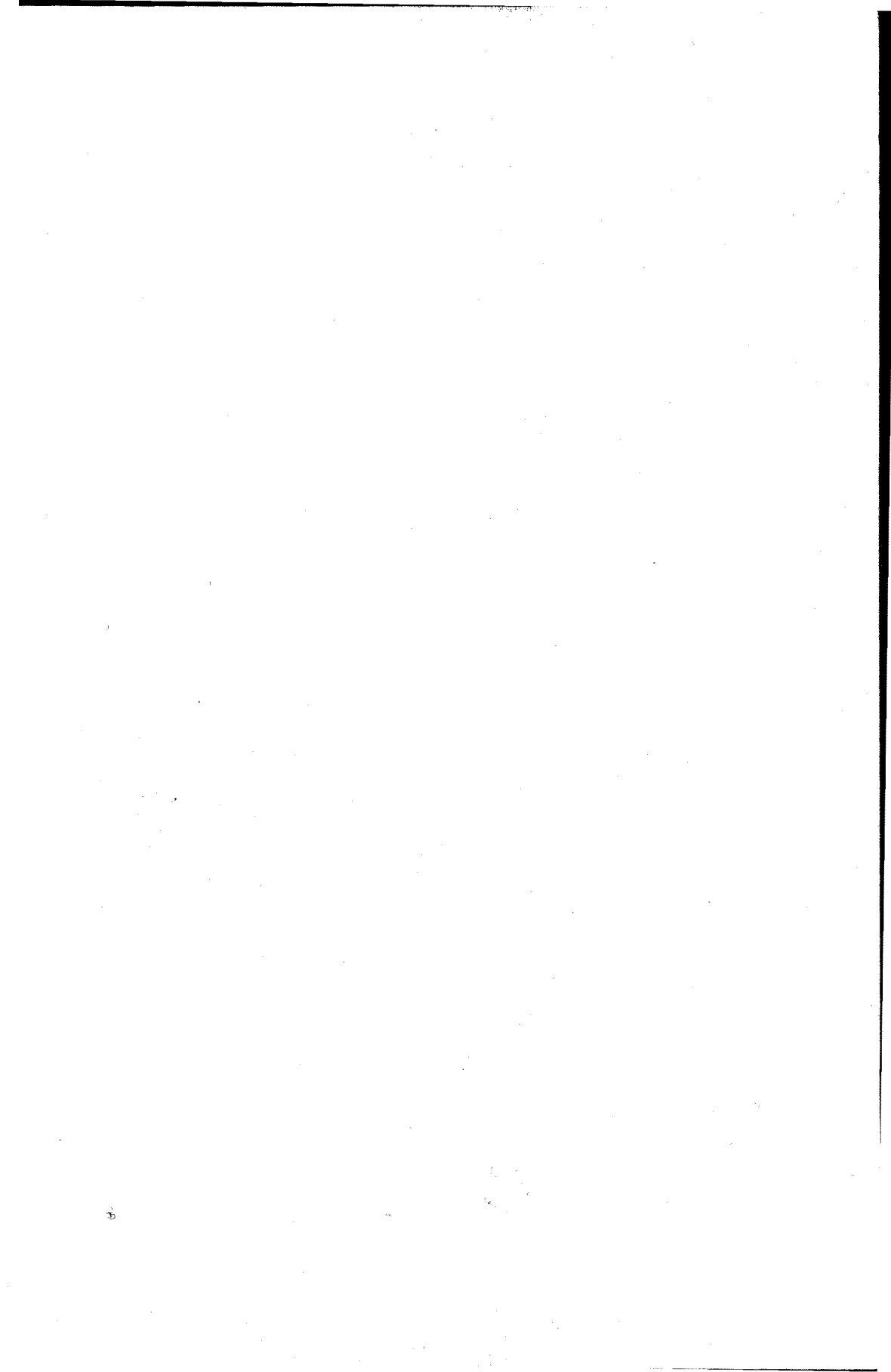
Stosunkowo niewiele wiemy o wiedzy na temat studiów etnologicznych wśród kandydatów na te studia oraz motywach i oczekiwaniach kierujących ich ku nim. Posłużymy się w tym zakresie danymi z ankiety przeprowadzonej w trakcie rekrutacji na etnologię na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu w roku 2002, chociaż zdajemy sobie sprawę z tego, że nie są one w pełni reprezentatywne dla innych ośrodków etnologicznych w Polsce⁶. Otóż 26% ankietowanych oświadczyło, że wiedzę o tej dyscyplinie i profilu studiów zaczerpnęło z informatora o studiach etnologicznych, dzięki uczestnictwu w uniwersyteckiej akcji „drzwi otwartych” oraz w wyniku rozmów z wykładowcami. Źródłem informacji dla kolejnych 28% kandydatów byli znajomi, w tym studenci etnologii i kierunków pokrewnych, z kolei 13% uzyskało informacje ze szkoły średniej, przede wszystkim od nauczycieli. Najważniejszymi jednak źródłami wiedzy o etnologii były środki masowego przekazu, łącznie z telewizją i internetem (40%) oraz literatura fachowa i popularno-naukowa (55%)⁷. Głównym motywem, kierującym młodymi ludźmi w wyborze etnologii jako kierunku studiów, była chęć realizacji, różnie formułowanych i uzasadnianych, zainteresowań poznawczych (93%). Obok takich stwierdzeń ogólnych, jak np. to, iż studia etnologiczne „odpowiadają moim zainteresowaniom”, pojawiły się wyjaśnienia bardziej szczegółowe, np. wskazujące na zainteresowanie kandydatów różnorodnością kulturową Polski lub kulturami odległych kontynentów, teorią kultury, muzyką, tańcami etnicznymi, kulturą ludową na Kurpiowszczyźnie, czy też muzeami typu skansenowskiego. Tylko w paru wypadkach jako uzasadnienie wyboru studiów etnologicznych podano, związany z uprawianiem etnologii, sposób życia (wyjazdy, badania terenowe i związane z nimi przygody), inspirujące znaczenie etnologicznej wiedzy dla rozwoju własnej osobowości, czy możliwość dokonywania

⁶ Ankieta zawierała 5 pytań zamkniętych (płeć kandydata, rodzaj miejsca zamieszkania, region zamieszkania, wykształcenie ojca i matki) oraz 3 pytania otwarte: „W jaki sposób dowiedziałas/ęś się i skąd czerpałas/ęś wiedzę o etnologii i antropologii kulturowej? Dlaczego wybrałas/ęś studia z zakresu etnologii i antropologii kulturowej? Dlaczego wybrałas/ęś studia na UAM?” Na ankietę odpowiedziało 75 kandydatów, w tym 48 dziewcząt i 27 chłopców. Odpowiedź na ankietę nie była obowiązkowa i dlatego nie objęła wszystkich kandydatów na studia.

⁷ Procenty nie sumują się do 100, gdyż najczęściej informowano o kilku źródłach informacji.

Od Piaseczna (Obory)

zmian w otaczającym środowisku społecznym. Przyczyną znacznej popularności etnologii jako kierunku studiów jest przede wszystkim, co wynika również z odpowiedzi na prezentowaną wyżej ankietę, łączenie jej z antropologią kulturową i pojmowanie obu tych dyscyplin jako interesujących dziedzin dostarczających zarówno konkretnej, jak i ogólnej wiedzy o człowieku jako istocie społecznej i twórcy kultury. Atrakcyjność studiowania antropologii ma także swoje źródła w wiedzy, iż dziedzina ta posiada również zastosowanie praktyczne, potrafiąc włączać się w rozwiązywanie wielu trudnych problemów współczesności, takich choćby jak konsekwencje procesów globalizacyjnych dla lokalnych kultur, konflikty etniczne i wyznaniowe, gwałtowne zmiany kulturowe i związana z nimi konieczność wypracowania strategii stabilizujących, itp. Trudno w tym miejscu zgodzić się z opinią wyrażoną przez L. Stommę, który uznał rozbudowane studia etnologiczne za „nieodpowiedzialną produkcję masowego bezrobocia” (Stomma, 2000, s. 98). Stanowisko to, jak na razie, nie znajduje potwierdzenia. Okazuje się bowiem, że na rynku pracy daje sobie radę nie tylko absolwent po studiach wąsko specjalistycznych, ale także taki, który dysponuje ogólnym wykształceniem humanistycznym, potrafi zrozumieć, interpretować i poruszać się we współczesnym świecie wielokulturowości, a ponadto posiada zdolność permanentnego uczenia się i dostosowywania swych umiejętności do stale zmieniających się potrzeb. Etnologia okazała się taką właśnie atrakcyjną dyscypliną dla kandydatów na studia, wykazując ponadto swą użyteczność w zakresie edukacji uzupełniającej dla studentów innych kierunków (Jasiewicz, Posern-Zielinski, 1996, s. 49 i n.).

Studenci traktowani są przez „Ustawę o szkolnictwie wyższym” z roku 1990, obok nauczycieli akademickich i pracowników tzw. obsługi, jako ważni uczestnicy „samorządnej społeczności akademickiej”. Reprezentanci samorządu studenckiego są członkami najważniejszych organów uniwersytetu: senatu, rad wydziałów, rad instytutów i katedr, zasiadają także w zespołach elektorów wybierających władze uczelni. Zagwarantowane w owej Ustawie oraz w statutach uniwersytetów uprawnienia studentów do współudziału w decydowaniu o sprawach uczelni nie przekłada się jednak na ich rzeczywiste uczestnictwo w kształtowaniu polityki uczelni, co spowodowane jest na ogół niewielkim dotychczas zainteresowaniem studentów tymi sprawami. W pracach samorządu studenckiego i innych organizacji studenckich bierze udział niewielka liczba studentów. Przyczyną tego stanu rzeczy jest zapewne konieczność łączenia studiów z pracą zarobkową przez znaczną grupę studentów, koncentracja młodzieży na szybkim ukończeniu studiów, niewiara studentów w realne możliwości ich współudziału w rządzeniu uczelnią, a także brak umiejętności znacznej części nauczycieli akademickich do tworzenia pomyślnych warunków społecznej aktywności i efektywnej współpracy ze studentami.

Najczęściej spotykanymi formami pomocy materialnej dla studentów są stypendia socjalne oraz stypendia „naukowe” przyznawane za bardzo dobre

wyniki w nauce, a także dopłaty do kosztów zakwaterowania, posiłków i zapomogi, przydzielane ze środków szkoły wyższej przez tzw. komisje ekonomiczne, pracujące z udziałem przedstawicieli studentów, wreszcie prestiżowe stypendia Ministerstwa Edukacji Narodowej i innych instytucji i fundacji dla szczególnie wybitnych studentów. Nową formą pomocy materialnej jest, wprowadzona na szerszą skalę od roku 1999, możliwość uzyskiwania przez studentów kredytów bankowych na pokrycie części kosztów studiowania.

Studia doktoranckie i podyplomowe

Studia doktoranckie, jako odrębna forma kształcenia, powołane zostały „Ustawą o tytule naukowym i stopniach naukowych z dnia 12 września 1990 roku” (Dziennik Ustaw nr 65 z 27 września 1990 roku) i dodatkowo określone szczegółowo w „Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 czerwca 1991 roku w sprawie studiów doktoranckich i stypendiów naukowych” (Dziennik Ustaw nr 58, z dnia 2 lipca 1991, z późniejszymi zmianami). Zgodnie z tymi wytycznymi studia takie tworzą przy wydziałach na wyższych uczelniach oraz w instytutach PAN posiadających uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego. Podstawowy okres studiów ustalono na cztery lata; doktoranci zobowiązani zostali do uczestnictwa w wykładach i seminariach dla nich przewidzianych, a otrzymujący stypendia również do prowadzenia zajęć dydaktycznych. W ten sposób najzdolniejsi absolwenci uzyskali możliwość kontynuowania studiów na wyższym poziomie, zdobycia doktoratu, dobrych warunków rozwoju naukowego i ewentualnej przepustki do dalszej kariery akademickiej.

Studia doktoranckie, wraz ze studiami licencjackimi i magisterskimi, utworzyły nową, wcześniej nie występującą trójstopniową strukturę kształcenia. Można zauważyć, iż w pewnym stopniu rekompensuje ona obniżenie poziomu coraz bardziej masowych studiów licencjackich i magisterskich. Nowa formuła studiów doktoranckich nie zlikwidowała tradycyjnego trybu przygotowywania pracy doktorskiej w oparciu o porozumienie zawarte między doktorantem a promotorem i usankcjonowane przez radę wydziału, otwierającą doktorski przewód.

Wśród uczestników studiów doktoranckich w roku akademickim 2002/2003 było w sumie około 70 doktorantów etnologii, co jest również niespotykaną dotychczas liczbą. Największa ich grupa, w sumie 24 osoby, w tym 7 ze stypendiami, studiowała na UJ, nieco mniej, bo 21 doktorantów było na UAM, w tym 12 ze stypendiami. Instytut Archeologii i Etnologii PAN, choć miał odpowiednie uprawnienia, to jednak nie podjął się kształcenia doktorantów z zakresu etnologii; doktorantów z zakresu etnologii nie posiada również UMK.

Doktoranci przyjmowani są na studia na podstawie egzaminów, konkursów projektów lub rozmów kwalifikacyjnych. Warunki ich rekrutacji ustalają

poszczególne rady wydziału, przy czym wstępnym warunkiem dopuszczenia kandydata do konkursu jest uzyskanie co najmniej dobrego wyniku z całych studiów oraz obronienie pracy magisterskiej z oceną bardzo dobrą. Trzeba zauważyć, iż studia te cieszą się bardzo dużym zainteresowaniem i z roku na rok coraz więcej kandydatów zgłasza swą chęć uczestniczenia w nich, i to najczęściej bezpośrednio po studiach magisterskich. Zjawisko to tłumaczyć można co najmniej dwiema przyczynami. Po pierwsze zdobycie doktoratu traktowane jest przez młodych ludzi jako dodatkowy atut w przyszłych staraniach o pracę, po drugie zaś studia doktoranckie, wypierające instytucje asystenta, są w istocie, szczególnie dla najlepszych absolwentów, jedyną drogą umożliwiającą w przyszłości zatrudnienie na uczelni i poświęcenie się pracy naukowej.

Istotnym elementem przyciągającym na te studia jest także możliwość uzyskania finansowego wsparcia na czas doktorantury. Część przyjętych studentów uzyskuje od samego początku skromne stypendia uniwersyteckie, inni starają się o nie nieco później, zazwyczaj po otwarciu przewodu doktorskiego. Niektórzy z doktorantów uzyskują także stypendia z innych źródeł (np. z różnych fundacji). Odrębną formą pomocy dla doktorantów, przeznaczoną przede wszystkim na pokrycie kosztów niezbędnych badań, są tzw. „granty promotorskie”, przyznawane, w skromnej zresztą liczbie i w drodze konkursu (od roku 1993), przez Komitet Badań Naukowych.

Doktoranci otrzymujący stypendia zobowiązani są do prowadzenia ćwiczeń i praktyk terenowych, najczęściej w wymiarze 60 do 90 godzin rocznie. W ten sposób doktoranci powoli wdrażają się w proces dydaktyki i wspierają zespoły pracowników swych katedr i instytutów. W wielu placówkach etnologicznych trudno dziś byłoby zrealizować program dydaktyczny i badawczy bez wydatnej pomocy tej kategorii wykładowców. Warto tu jednak podkreślić, iż tylko w nielicznych przypadkach doktoranci kierowani są na specjalne kursy pedagogiczne przygotowujące ich do zajęć dydaktycznych ze studentami. Doktoranci zobowiązani są również do wykonywania różnego rodzaju niezbędnych prac na rzecz swej placówki, np. pełnienia funkcji opiekuna roku studiów lub świadczenia pomocy w bibliotece czy archiwum. Programy studiów doktoranckich, jak i wymiar obowiązkowych zajęć dodatkowych, są różne w poszczególnych ośrodkach, gdyż o tych sprawach decydują autonomiczne uniwersytety i rady wydziału.

Status formalny doktorantów nie jest w pełni określony i ma charakter pośredni między statusem pracownika akademickiego (z ograniczonymi uprawnieniami) a studenta. Tylko na niektórych uniwersytetach, np. na Uniwersytecie Jagiellońskim, są oni zorganizowani w Towarzystwo Doktorantów, mające swoich przedstawicieli w radach wydziału i senacie. Poważnym problemem studiów doktoranckich jest ich efektywność. Otóż w ramach takich dyscyplin jak etnologia, a więc z reguły wymagających zebrania danych w trakcie ba-

dań terenowych, czteroletni okres przygotowania pracy, wypełniony także zajęciami dydaktycznymi, z reguły okazuje się zbyt krótki. Stąd też sporo wniosków doktorantów i promotorów o prolongatę terminu ukończenia rozprawy, co powoduje w istocie wydłużenie studiów do lat pięciu.

Studia podyplomowe, organizowane przez ośrodki etnologiczne lub przy ich udziale, mają na celu przekazanie wiedzy uzupełniającej, przydatnej zwłaszcza w pracy zawodowej, absolwentom studiów magisterskich. Najstarsze jest Podyplomowe Studium Etnologii (do roku 2000 „Etnografii”), założone w roku 1965 i prowadzone nadal przez Katedrę Etnologii UMK. Jednym z jego podstawowych zadań było przygotowanie kandydatów, nie posiadających wykształcenia etnologicznego, do pracy na stanowiskach „etnografów”, głównie w muzeach. Z opracowania B. Kopczyńskiej-Jaworskiej (1975) wiemy, że np. w roku 1975 w Polsce pracowników bez uprawnień etnografa, a pełniących ten zawód, było 50. Innym studium, w którego prowadzenie zaangażowali się etnologowie, było Podyplomowe Studium Edukacji Regionalnej i Dziedzictwa Kulturowego, uruchomione w roku 1999 w Cieszynie. Przygotowywało ono głównie nauczycieli do prowadzenia w szkołach programu „dziedzictwo kulturowe w regionie”, zatwierdzonego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w roku 1995. Studium zaprzestało jednak działalności w roku 2001 na skutek braku kandydatów. Kuratoria nie dysponowały bowiem od tego czasu środkami na pokrycie kosztów kształcenia podyplomowego w tym zakresie. Starania o powołanie podobnego studium czynione były także przez Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UW, ale jak dotychczas nie uwieńczone one zostały powodzeniem. W Krakowie, przy Instytucie Etnologii i Antropologii Kultury UJ, działa od roku 2000 Podyplomowe Studium Muzeologiczne. Przeznaczone jest głównie dla pracowników muzeów, którym umożliwi uzupełnienie i poszerzenie wiedzy w zakresie muzealnictwa, w tym także etnograficznego. Ukończenie Studium jest jednym z warunków uzyskania stanowiska kustosa i starszego kustosa. W realizacji programu studiów udział biorą nie tylko etnomuzeologowie, ale również zaproszeni specjaliści z innych dziedzin muzealnictwa. Liczba uczestników tego studium od czasu jego założenia bliska jest 80. Znaczną część wśród nich stanowili i stanowią absolwenci etnologii.

Profil kształcenia a losy absolwentów

Etnologia, podobnie jak wiele innych kierunków wyższych studiów humanistycznych, nie uczy zawodu o określonych, wąskich wymaganiach lecz przygotowuje absolwenta do podejmowania pracy w wielu dziedzinach. Obok zatem zdobytej wiedzy dla przyszłych losów absolwentów ważna jest również taka nabyta cecha jak umiejętność przystosowania owej wiedzy do potrzeb i charakteru przyszłej pracy zawodowej. Program studiów etnologicz-

nych i sposób ich realizacji pomaga w uzyskaniu i rozwijaniu takiej cechy. Są to bowiem studia dostarczające szerokiej wiedzy zarówno o faktach kulturowych, procesach społecznych, jak i o teorii kultury, wykraczającej swoim zakresem daleko poza charakterystykę jednego obszaru czy narodu. Studia takie umożliwiają ponadto poznanie różnorodnych perspektyw poznania i interpretacji rzeczywistości społeczno-kulturowej i uczą, jak zdobywać niezbędną wiedzę nie tylko z fachowej literatury i innych nowoczesnych nośników informacji, ale również jak posługiwać się obserwacją i wykorzystywać bezpośrednie kontakty z ludźmi. Oczywiście, że o losach zawodowych absolwentów decyduje także ogólna sytuacja społeczna i ekonomiczna oraz związany z nią rynek pracy, ale na nią studia etnologiczne i ich programy mają już niewielki wpływ.

Najbliższe bezpośredniemu kształceniu do zawodu, wówczas „etnografa”, były studia oferowane mniej więcej do lat 70. Skoncentrowane one były na polskiej kulturze ludowej i w niewielkim stopniu na poznaniu kultur tzw. ludów „pierwotnych”. Powojenna odbudowa zniszczonego kraju i tworzenie wielu nowych instytucji naukowych i kulturalnych oraz spore zainteresowanie stopniowo zanikającą kulturą ludową, uznaną w czasach PRL-u za istotny element dziedzictwa narodu „budującego socjalizm”, spowodowało wzrost zapotrzebowania na tak przygotowanych absolwentów. Znajdowali oni zatrudnienie nie tylko na uniwersytetach i w placówkach powstałej w roku 1952 Polskiej Akademii Nauk, ale również w muzeach, domach i wydziałach kultury oraz w spółdzielniach artystyczno-rzemieślniczych, takich jak „Cepelia”, wyspecjalizowanych w produkcji rękodzieła opartego na „ludowych” wzorach i motywach. Sytuację absolwentów etnografii z tego okresu interesująco przedstawia opracowanie B. Kopczyńskiej-Jaworskiej (1975), wykorzystujące dane z Głównego Urzędu Statystycznego. Opracowanie to jest wyjątkowo cenne dlatego, że dla lat późniejszych tego rodzaju danych już nie posiadamy.

Do połowy lat 70. spośród 539 absolwentów, którzy uzyskali dyplom magistra z zakresu etnografii (statystyką nie zostali objęci wszyscy absolwenci z roku 1974 i z roku 1975), 281 (52,1%) wykonywało pracę kwalifikowaną jako „zawód etnografa”. Byli to przede wszystkim pracujący na wyższych uczelniach nauczyciele akademicy, bibliotekarze, archiwiści i pracownicy naukowo-techniczni w liczbie 49 (9,0% ogółu absolwentów); pracownicy naukowcy i naukowo-techniczni w PAN, których było wówczas 31 (5,7%); pracownicy muzeów — 145 (26,9%); pracownicy „Cepelii” — 28 (5,1%) a także zatrudnieni w różnych instytucjach, takich jak domy kultury i urzędy państwowe — 22 (4,0%). Wśród pracujących w charakterze „etnografa” był także jeden spiker, jeden mistrz budowlany, zapewne zatrudniony przy konserwacji zabytków lub w skansenie oraz jeden „działacz” organizacji społecznej. Etnografowie nie pracujący wówczas na stanowiskach „etnografa” tworzyli grupę 205 osób (38,0% ogółu absolwentów), zaangażowanych najczęściej w instytucjach kulturalno-oświatowych — 23 (4,2%), w charakterze pracowników administracyjno-biu-

rowych — 21 (3,8%), bibliotekarzy — 21 (3,8%), pracowników badawczych i nauczycieli akademickich — 21 (3,8%), nauczycieli — 15 (2,7%), dziennikarzy i literatów — 15 (2,7%) i in. Etnografowie zaliczeni do kategorii nauczycieli akademickich i pracowników badawczych, a nie pracujący w charakterze etnografów, najczęściej, bo w 15 przypadkach, zatrudnieni byli jako socjologowie. Dane GUS-u ujawniły, że wśród absolwentów etnografii znalazło się 7 osób, w tym 5 po ukończeniu studiów we Wrocławiu, które oficjalnie zatrudnione były w charakterze pracowników fizycznych. Przypomnijmy tu ten PRL-owski paradoks polegający na tym, iż pracownicy fizyczni zarabiali często lepiej aniżeli ludzie zajmujący stanowiska wymagające posiadanie dyplomu wyższej uczelni. Praca fizyczna nie miała społecznego prestiżu, dawała jednak znaczną niezależność. Stąd zapewne narodziła się i taka strategia wśród absolwentów, aby nie kierując się uzyskanym cenzusem pracować na dobrze płatnym stanowisku pracownika fizycznego. Trzeba jednak stwierdzić, iż przypadki takie należały raczej do wyjątków, a władze osoby takie traktowały podejrzliwie. Nie objętych danymi o zatrudnieniu, dostępnymi na początku 1975 roku, pozostawało 53 absolwentów (9,9%).

Innym zjawiskiem, szczególnie widocznym w drugiej połowie lat 70., była emigracja wykształconej młodzieży na Zachód. W tym też czasie pojawiła się stosunkowo liczna grupa absolwentów etnografii, którzy wyjechali na stałe za granicę. Tylko z poznańskiego ośrodka wyjechało, głównie do Australii, aż 30% kończących studia w roku 1978 (Kabat, 1994, s. 17). Przyczyną tego zjawiska był zapewne nie tylko brak perspektyw otrzymania satysfakcjonującej pracy w kraju, ale i „uchylone” wówczas szerzej niż poprzednio granice, dzięki czemu studenci mogli organizować wyprawy badawcze do krajów pozaeuropejskich, z których część już nie wracała.

Lata późniejsze przyniosły stopniowe odchodzenie od wąskiego kształcenia do zawodu „etnografa”. Dyscyplina ta stopniowo ulegała przekształceniom i by zaakcentować ten proces, powracano do nazwy — etnologia. Coraz bardziej swym profilem edukacyjnym i badawczym zbliża się ku antropologii kulturowej, poszerza wydatnie zakres swych zainteresowań, obejmując nim już nie tylko kulturę tzw. tradycyjną, ale różnorodne nowe formy aktywności kulturowej zarówno w kraju, w Europie, jak i na innych kontynentach. Reorganizacja nauki i pojawienie się nowych oczekiwań społecznych po roku 1989 wywołały w konsekwencji także przekształcenia programów studiów, którym tylko wyjątkowo towarzyszyła głębsza refleksja (por. *Didactic Experiences*, 1997, s. 144 i n.). Nie obyło się zresztą również w tym czasie bez protestów części naszego środowiska⁸. Gwałtowny wzrost liczby studentów był rów-

⁸ Znamienne w tym zakresie było stwierdzenie prof. R. Reinfussa, który w odpowiedzi na zaproszenie do wzięcia udziału w posiedzeniu Komitetu Nauk Etnologicznych PAN napisał w dniu 30 marca 1995 roku: „Temat obrad konferencji (uniwersyteckie studia etnologiczne) uważam za szczególnie aktualny, ponieważ obecni absolwenci tego kierunku studiów nie nadają się, z powodu

niez istotnym czynnikiem zmiany filozofii nauczania na kierunku etnologia i zrywania z ideą kształcenia „do zawodu”, bowiem na rynku w tej dziedzinie zapotrzebowanie wyraźnie się kurczyło. Równocześnie, począwszy od lat 90., wzrasta prestiż etnologa posiadającego kompetencje antropologa kulturowego lub społecznego; dostrzega się bowiem przydatność posiadanej przez niego wiedzy o regułach zachowań społecznych i kulturowych. Absolwent trafiający na rynek pracy z reguły szukał swego miejsca i szansy w dziedzinach i obszarach zupełnie nowych.

Tą zmieniającą się sytuację potwierdza analiza losów absolwentów etnologii ośrodka poznańskiego, przeprowadzona przez I. Kabat (1994). Analiza ta opracowana w roku 1994, w początkowym okresie transformacji, w 20 lat po podobnym przeglądzie dokonany przez B. Kopczyńską-Jaworską (1975), na próbie węższej, bo obejmującej absolwentów tylko jednego ośrodka, wskazuje jednakże wyraźnie na kierunki zmian obecnych zapewne w całym kraju. Otóż zmniejszyła się, w porównaniu z rokiem 1975, przede wszystkim liczba absolwentów pracujących na stanowiskach tradycyjnie traktowanych jako typowo etnograficzne/etnologiczne. Spośród 462 magistrów wykształconych na uniwersytecie w Poznaniu w latach 1946–1994, po wyłączeniu absolwentów zmarłych (14 osób) oraz tych, o których zabrakło danych (68 osób), a więc z grupy 380 absolwentów, tylko 150 (39,5%) znalazło w roku 1994 zatrudnienie jako „etnografowie/etnologowie”, i to przy bardzo szerokim rozumieniu tej kategorii zawodowej. W tymże samym ośrodku w roku 1987 grupa ta obejmowała 43,5% absolwentów. W roku 1994, wśród pracujących na stanowiskach choćby w jakiejś mierze „etnologicznych”, w muzeach zatrudnione były 73 osoby (19,2%) oraz w szkołach wyższych — 25 osób (5,5%). Pracę w zawodach pokrewnych z etnologią znalazło 95 osób (25%), w tym 15 (3,9%) w środkach masowego przekazu. Radykalne zmiany pojawiły się w grupie absolwentów, którzy nie podjęli pracy związanej z etnologią. W roku 1994 było ich 123 (32,1%), w tym kobiety wychowujące dzieci i bezrobotni, natomiast wcześniej, w roku 1987 zaledwie 29. To w tej grupie znalazło się w 1994 roku 49 (12,8%) absolwentów (w roku 1987 — zaledwie 14), pracujących na własny rachunek jako właściciele m.in. wydawnictw, sklepów, galerii, firm reklamowych, poligraficznych, konserwatorskich, wypożyczalni wideo, zakładów budowlanych, wytwarzających lody, gastronomicznych, krajeckich i wikliniarskich (Kabat, 1994, s. 17 i n.).

Dla czasów nam najbliższych nie dysponujemy opracowaniami informującymi o losach coraz liczniejszych przecież absolwentów. Wskazane trendy,

elementarnego braku przygotowania do jakiejkolwiek działalności w instytucjach, które dawały im pracę, jak: muzealnictwo etnograficzne, przemysł ludowy i artystyczny (Cepelia i pod.), ruch folklorystyczny (wojewódzkie i gminne domy kultury, praca instruktorska w zespołach folklorystycznych). Nie posiadają oni również merytorycznego przygotowania do pracy naukowej w nakreślonych dziedzinach”. (List w archiwum Komitetu Nauk Etnologicznych PAN).

takie jak zmniejszenie się liczby zatrudnionych w miejscach pracy bezpośrednio związanych z wykształceniem etnologicznym i zwiększenie się liczby osób podejmujących pracę uznaną za odległą od etnologii, zapewne się umocniły. Być może zatrudnienie absolwentów etnologii na stanowiskach pracy uważanych za etnologiczne lub antropologiczne jest obecnie mniejsze niż w Stanach Zjednoczonych, w których oblicza się je na 25% (Wasowska, 2000, s. 199). Czy ma w tej sytuacji sens mówienie o zawodzie etnologa/antropologa i wyróżnianie miejsc pracy uznawanych za zgodne z tym zawodem? Zgodnie z naszym przekonaniem, że studia etnologiczne mogą być przydatne w wielu dziedzinach aktywności zawodowej, uznać chyba należy, że pracą odpowiednią dla etnologów/antropologów jest każda, w której zdobyte przez nich wiedza i umiejętności pomagają w jej wykonywaniu, bez względu na to, czy jest to praca nauczyciela akademickiego czy też pracownika lub właściciela restauracji. Nie sposób nie powrócić do zarzutu L. Stommy oskarżającego etnologiczne ośrodki uniwersyteckie o nieodpowiedzialną produkcję masowego bezrobocia. Nasza wyrywkowa wiedza o losach absolwentów etnologii pozwala sądzić, że po ukończeniu studiów dają sobie radę nie gorzej, a często lepiej w porównaniu z absolwentami innych kierunków.

Pewien z góry założony obraz przygotowania absolwenta etnologii do podjęcia pracy po studiach pojawia się zarówno w dokumentach określających kształt studiów etnologicznych, ogłaszanych przez organa nadrzędne, to jest Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu oraz Radę Główną Szkolnictwa Wyższego, w wymienionych już tzw. „minimalnych wymaganiach programowych” z roku 1999, nazwanych w roku 2002 „standardami nauczania dla kierunku studiów etnologia”, jak i w informatorach dla studentów i kandydatów na studia oraz w materiałach związanych z akredytacją, przygotowywanych przez poszczególne instytuty i katedry etnologiczne. Charakterystykę tzw. „sylwetki absolwenta” w obowiązujących obecnie „standardach” przedstawiono w sposób następujący: „Poprzez studia etnologiczne kształci się absolwenta umiającego dostrzegać kulturowe podłoże każdej sytuacji społecznej, zdobywającego więc metodologiczne i antropologiczne przygotowanie do refleksji o człowieku i kulturze. Wykształcenie etnologiczne przygotowuje do pracy w uniwersytetach, Polskiej Akademii Nauk i instytucjach naukowych, w muzeach, skansenach, placówkach kulturalno-oświatowych, w ośrodkach kultury regionalnej i odpowiednich działach administracji oraz wszędzie tam, gdzie potrzebne jest wykształcenie humanistyczne: w centrach badań opinii publicznej, w redakcjach, w reklamie itp.” (Dziennik Ustaw nr 116, poz. 1004 z 2002 roku). Oczywiście, można się z tą charakterystyką zgodzić, choć naszym zdaniem wzmiankę o „wykształceniu humanistycznym” warto byłoby w tym dokumencie nieco poszerzyć, choćby po to, aby podkreślić te szczególne cechy absolwenta etnologii, które wyróżniają go spośród innych wypromo-

wanych adeptów nauk humanistycznych. Charakterystyki „sylwetek absolwenta”, prezentowane w opracowaniach poszczególnych ośrodków, nie odbiegają od przedstawionej powyżej wersji, niekiedy tylko zwracają większą uwagę na pewne dodatkowe aspekty związane z przygotowaniem absolwentów etnologii. Instytut Etnologii i Antropologii Kultury UW wskazuje np. na instytucje turystyczne i marketing jako na potencjalne miejsca pracy etnologa, który ponadto może być przydatny wszędzie tam, „gdzie potrzebna jest umiejętność kontaktu z innymi ludźmi (pogranicze kulturowe, praca z uchodźcami, imigrantami)” (*Informator Katedry*, 2001, s. 5). Z kolei informator Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM przedstawia jedynie listę podstawowych wartości, jakie studia winny przekazać przyszłemu etnologowi, wskazując na takie jak „świadomość pluralizmu kulturowego współczesnego świata oraz postawę tolerancji i szacunku wobec odmiennych ras, kultur, religii i społeczeństw” (*Studia*, 2002, s. 4). Opracowania udostępnione przez Instytut Etnologii i Antropologii Kultury UJ zwracają uwagę na znaczenie przygotowania teoretycznego i metodologicznego absolwentów oraz na ich dobrą orientację w problemach kultury współczesnej. Zastrzegają, iż do pracy na uniwersytetach czy w placówkach naukowych PAN i innych instytutach badawczych kieruje się jedynie absolwentów studiów doktoranckich (*Program*, 2001, s. 2). Przekazywaniem absolwentom w szerszym zakresie wiedzy o współczesności, m.in. przez zapoznawanie ich z problematyką antropologii miasta, zainteresowana jest Katedra Etnologii Uniwersytetu Łódzkiego, która dodatkowo zwraca uwagę na przygotowanie w zakresie informacji i dokumentacji etnograficznej. Katedra Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego kieruje absolwentów do pracy w placówkach upowszechniania kultury i regionalnych. Podobny profil absolwenta, poszerzony o wiedzę z zakresu problematyki pograniczy etnicznych i kulturowych, kształtować chce Instytut Etnologii Uniwersytetu Śląskiego w jego cieszyńskiej filii, co związane jest ze specyfiką badawczą tego ośrodka oraz specyficznym charakterem transgranicznego miasta i regionu.

W wielu ośrodkach rozważa się dziś sprawę poszerzenia zakresu studiów w taki sposób, aby absolwentom łatwiej było zdobyć pracę. Choć studenci w dyskusjach tych szerzej nie uczestniczą, to sami swymi działaniami wyraźnie pokazują, w jakim kierunku ewentualne reformy powinny ewoluować. Przykładem mogą być ci studenci, którzy podejmują studia równoległe, dając np. uprawnienia pedagogiczne. Tymczasem dotychczasowe próby dołączenia zajęć dodatkowych, podnoszących konkurencyjność kończących studia na rynku pracy, do programu zajęć etnologicznych, nie powiodły się, głównie ze względu na to, iż podniósłby się wówczas ogólny ich koszt. Tak więc obecnie pozostaje jedynie niektórym studentom studiowanie dwóch kierunków równoległe, co nie jest zadaniem łatwym i zawsze możliwym, albo też zdobycie dodatkowych kwalifikacji drogą zapisania się na studia podyplomowe.

Uwagi końcowe

Stwierdziliśmy już, że etnologii w Polsce przypadła po roku 1989 funkcja kształcenia zwielokrotnionej liczby studentów. Sytuacja ta jest dla dyscypliny prawdziwym wyzwaniem, a jednocześnie tworzy dla niej szansę stania się ważnym kierunkiem ogólnego kształcenia humanistycznego o profilu antropologicznym. Ta nowa sytuacja wymaga jednocześnie wielkiej odpowiedzialności od nauczycieli akademickich i koncentracji ich wysiłku edukacyjnego na sprawach ważnych, aktualnych, doniosłych społecznie i poznawczo.

Proces akredytacyjny, dokonany w ostatnich dwóch latach, z jednej strony ujawnił różnego rodzaju słabości i mankamenty w kształceniu studentów etnologii, z drugiej zaś pozwolił na dokonanie oceny stanu kadr, sposobu realizacji programów, stopnia adekwatności infrastruktury względem rzeczywistych potrzeb. Umożliwił także, na niespotykaną dotychczas skalę, intensywną międzyośrodkową wymianę doświadczeń, szczególnie tych o charakterze innowacyjnym. Zebrane w trakcie akredytacji materiały i doświadczenia winny sprzyjać doskonaleniu procesu kształcenia, tak aby jego poziom w poszczególnych ośrodkach drastycznie od siebie nawzajem nie odbiegał oraz by odpowiadał standardom stosowanym w krajach Unii Europejskiej. W tym procesie doskonalenia są oczywiście progi bardzo trudne do pokonania, takie jak nieodpowiednie warunki lokalowe, braki kadrowe szczególnie w kategorii samodzielnych pracowników naukowych czy szczupłe środki finansowe stawiające tamę dążeniom do stworzenia studentom lepszych możliwości kształcenia. Jednocześnie jednak jest wiele takich spraw, których rozwiązanie możliwe jest bez wielkich nakładów finansowych i w stosunkowo krótkim czasie (jak choćby modernizacja programów, przygotowanie skryptów i podręczników, uelastycznienie systemu studiowania). Powodzenie podjętych starań zależy będzie przede wszystkim od nas, od naszej dobrej woli, kompetencji i zaangażowania.

BIBLIOGRAFIA

Didactic...

1997

Didactic Experiences in the Introducing of Novelties in the Ethnological Curricula (K. Piątkowska, W. Baranowski, A. P. Wejland, R. Dzieścielski, K. Kaniowska, E. Nowina-Sroczyńska, M. Piotrowski), „Etnološka stičišča (Ethnological contacts)”, nr 5–7, red. B. Jezernik i R. Muršič, Ljubljana.

Frankowska M.

1973

Etnografia polska po II wojnie światowej (1945–1970), w: *Dzieje etnografii polskiej*, red. M. Terlecka, Warszawa.

Gładkowski K.

- 2001 *Etnologia. Koncepcja teoretyczno–metodologiczna Stanisława Poniatowskiego, 1884–1945*, Olsztyn.

Informator...

- 2001 *Informator Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego. Rok akad. 2001/2002*, red. J. Wasilewski i J. Jasionowska, Warszawa.

Jakość...

- 2001 *Jakość kształcenia w szkolnictwie wyższym. Słownik tematyczny*, red. M. Wójcicka, Centrum Badań Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Jasiewicz Z.

- 2001 *O potrzebie studiowania i nauczania historii etnologii*, w: *Przeszłość etnologii polskiej w jej teraźniejszości*, red. Z. Jasiewicz i T. Karwicka, Poznań.

Jasiewicz Z., A. Posern–Zieliński

- 1996 *Stan i potrzeby nauk etnologicznych w Polsce*, w: *Nauka w Polsce w ocenie komitetów naukowych PAN. Nauki humanistyczne i społeczne*, t. IV, red. E. Hałoń, Warszawa.

- 2003 *Ethnology Studies at Polish Universities after 1989*, w: *Between Tradition and Postmodernity. Polish Ethnography at the Turn of the Millenium*, red. L. Mróz i Z. Sokolewicz, Warszawa.

Kabat I.

- 1994 *Nieco o absolwentach*, w: *III Zjazd Absolwentów Studiów Etnologicznych UAM*, red. I. Kabat, Poznań.

Klimaszewska J., A. Kutrzeba–Pojnarowa

- 1959 *Działalność uniwersyteckich katedr etnografii w Polsce w latach 1945–1956*, „Etnografia Polska” t. 2.

Kopczyńska–Jaworska B.

- 1964 *Prace badawcze Katedry Etnografii Uniwersytetu Łódzkiego*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” t. 6.

- 1975 *Analiza stanu kadr etnograficznych. Na podstawie akcji „magister” Głównego Urzędu Statystycznego*. Maszynopis w archiwum Komitetu Nauk Etnologicznych PAN.

Kulesza–Zakrzewska T.

- 1979 *Bibliografia etnograficznych prac magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych wykonanych na uniwersytetach polskich w latach 1945–1975*, Warszawa–Łódź.

Mucha J.

- 2002 *Post–Socialist Institutionalisation of Sociocultural Anthropology (Ethnography, Ethnology) as a University Subject in Poland*, w: *A Post–Communist Millenium. The Struggle for Sociocultural Anthropology in Central and Eastern Europe*, red. P. Skalik, Praga.

- 2003 *Teaching Anthropology in Post–1989 Poland*, w: *Educational Histories of European Social Anthropology*, red. D. Drackle, I. Edgar i T. K. Schippers, N. York i Oxford.

Program...

- 2001 *Program studiów. Etnologia*, Uniwersytet Jagielloński (maszynopis).

Rozporządzenie...

- 1927 *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 27. 12. 1926 roku w sprawie programu studiów i egzaminów w za-*

- kresie antropologii, etnografii z etnologią i prehistorii na stopień magistra filozofii*, „Lud” t. 26.
- Studia...*
2002 *Studia na kierunku etnologia i antropologia kulturowa. Informator dla studentów studiów dziennych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza na rok akad. 2002/2003*, oprac. J. Schmidt i W. Dohnal (maszynopis).
- Szkolnictwo...*
1990–2002 *Szkolnictwo wyższe: dane podstawowe. Informator*, Warszawa.
- Szkoły...*
2002 *Szkoły wyższe i ich finanse w 2001 roku. Informacje i opracowania statystyczne*, Warszawa.
- Sprawozdania...*
1966 *Sprawozdania z działalności naukowej i dydaktycznej katedr i zakładów etnografii*, oprac. K. Wypych i T. Skarżyński, „Lud” t. 50, cz. 2.
- Stomma L.*
2000 *Najazd studentów*, „Polityka” nr 27.
- Wasowska A.*
2000 *Antropolodzy składają broń?* „Lud” t. 84.
- Zadrożyńska A., D. Zamojska*
2002 *Cezaria Anna Baudouin de Courtenay–Ehrenkreutz–Jędrzejewiczowa (1885–1967)*, w: *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t.1, red. E. Fryś–Pietraszkowa, A. Kowalska–Lewicka, A. Spiss, Kraków.
- Zjazd...*
1927 *Zjazd profesorów etnografii i etnologii w Warszawie w roku 1926*, „Lud” t. 26.

Zbigniew Jasiewicz, Aleksander Posern-Zieliński

ETHNOLOGICAL STUDIES AT POLISH UNIVERSITIES AFTER 1989

(Summary)

The article describes ethnological studies at Polish universities. It deals with the history of ethnology teaching, curricula and their implementation, conditions under which ethnological studies were organized, teaching staff, accreditation procedures used, differences between teaching centres, data on the number of M.A. and Ph.D. students and the graduate profile. It is interesting that after 1989 the number of students increased five-fold, which can be attributed to the freedom of teaching obtained. The curricula were enlarged and became very similar to those of anthropology studies. Ethnology was given the chance of becoming an important direction of humanistic instruction with an anthropological profile. This situation requires responsibility on the part of ethnologists who should focus their efforts on educational issues.